

Tadqiqot.uz

ЎЗБЕКИСТОНДА
ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
ТАДҚИҚОТЛАР
МАВЗУСИДАГИ
КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ

2020

- » Ҳуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидағи изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

conferences.uz

No 20
30 сентябрь

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 20-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
3-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
20-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-3**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
20-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-3**

ТОШКЕНТ-2020

УУК 001 (062)
КБК 72я43

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2020]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 20-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 30 сентябрь 2020 йил. - Тошкент: Tadqiqot, 2020. - 41 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиши йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга баршиланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илфор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, очимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1.Хуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б.,ю.ф.н. Юсувалиева Раҳима (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2.Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна(Фарғона давлат университети)

3.Тарих саҳифаларидағи изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4.Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманганд мухандислик-қурилиш институти)

5.Давлат бошқаруви

PhD Шакирова Шоҳида Юсуповна (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги "Оила" илмий-амалий тадқиқот маркази)

6.Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна(Андижон давлат университети)

7.Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш худудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажида Дилдора Раҳматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Воҳидова Меҳри Ҳасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброҳимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобоҳонов Олтибой Раҳмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чарисев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Мусиқа ва ҳаёт

Доцент Чарисев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич (Наманган мухандислик-курилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган мухандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.Ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқовиҷ, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлантириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқовиҷ, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлантириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўқтам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Сахифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

ТАРИХ САҲИФАЛАРИДАГИ ИЗЛАНИШЛАР

1. J.Q.Rustamov	
“TARIX FANINI O’QUVCHILARGA O’RGATISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH”	7
2. Jumaniyazova Orazbiyke	
TARIXIY ORINLARĞA SAYAXAT	9
3. Do’smatova Dildora Latifjanovna	
AMIR TEMUR DAVLATIDA DEMOKRATIK TAMOYILLAR	10
4. Ostonov Jahongir Davlatovich	
MUARRIXLAR VA SAYYOHLAR AMIR TEMUR HAQIDA.....	12
5. Rejavaliyeva Xurshidaxon Abdumutlibovna	
ADOLAT TUSHUNCHASINI YOSH AVLODGA SINGDIRISHDA BUYUK BOBOKALONLARIMIZ TARIXIY ASARLARINING AHAMIYATI	16
6. To‘xtanazarov Oqilbek Oybek o‘g‘li	
MAHMUD ZAMAXSHARIY HAYOTI VA UNING ILMIY MEROJI	18
7. Usmonaliyev Ikromjon Murodjon og‘li, Dadamirzayev Bobirjon Bahodir og‘li	
THE LEVEL OF LOCAL STAFFING OF THE MAIN SECTORS OF SOCIETY (ON THE EXAMPLE OF 80-90S).....	20
8. Hojiyeva Gulgun Nuriddinovna, Qurbonova Munira Tohirova	
AMIR TEMUR VA TEMURIYLAR DAVRI MADANIYATI	22
9. Mambetaminova Gulnaz Mambetsapayevna	
O’ZBEKISTON HUDUDLARINING XONLIKLARGA BO’LINIB KETISHI	24
10. To‘xtamisheva Hilola Muxammadovna	
TA’LIMDA TARBIYANING UZVIY BOG’LIQLIGI MUTAFAKKIRLAR TALQINIDA	26
11. Yunsova Feruzaxon Muhammdsodiqovna	
IMOMOTA ZIYORATGOHI VA UNING TARIXI	28
12. Mamadaliyeva Shoxista Xudoyberdiyevna, Halima Xudoyberdiyeva nomidagi	
TA’LIM – KELAJAK POYDEVORI	30
13. Ravshanov Qutbiddin To‘raqulovich	
BERUNIYNING TA’LIMIY VA AXLOQIY QARASHLARINING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI	32
14. Ёрматова Диором Ёрматовна	
БОБУРИЙЛАР БУНЁД ЭТГАН БОҒЛАР	34
15. Расулова Гулшода Қаюм қизи	
ТАРИХ ДАРСЛАРИДА ҚИЗИҚАРЛИ ЎЙИНЛИ УСУЛЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ	37
16. Тожиева Феруза	
ЭЛЧИЛАР КУНДАЛИКЛАРИДА ХИВА ХОНЛИГИДА ҚУЛЛЛАР МАСАЛАСИ	39

ТАРИХ САҲИФАЛАРИДАГИ ИЗЛАНИШЛАР

“TARIX FANINI O‘QUVCHILARGA O‘RGATISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH”

*J.Q.Rustamov
Samarqand viloyati
Paxtachi tumani 29-umumiyo‘rta ta’lim
maktabi tarix fani o‘qituchisi.*

Annotatsiya: Ushbu maqolada ijtimoiy fanlar, xususan tarix fani darslarida interfaol metodlar, innovatsion texnologiyalardan o‘ziga xos tarzda tashkil etishga qaratilgan holda yoritilgan bo‘lib, shaxsni mukammal fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, mustaqil hayotda duch keladigan muammolarni tezda, o‘z bilimlaariga tayangan holda hal etishlariga erishish yo‘llari ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: tarix, kreativlik, muvaffaqiyat, ta’lim, o‘qitish, yondashuv, interfaol metodlar, innovatsion texnologiyalar.

Jamiyatdagi barcha korxona, tashkilotlarda innovatsion hamda kreativ fikrlashga zarurat tug‘diradigan global muammolarni hal qilish uchun innovatsion bilim va yaratuvchanlik qobiliyatiga tobora ehtiyoj sezilmoqda. Ta’limning asosiy roli o‘quvchilarni jamiyatda muvaffaqiyat qozonish uchun zarur va kerak bo‘ladigan sifatli ta’lim berish hisoblansa, kreativ fikrlash hozirgi yoshlarning rivojlanishi uchun zarur ehtiyojdir.

2021 yilda o‘tkaziladigan PISA xalqaro dasturida kreativ fikrlashni baholash ilk marta amalga oshirilayotgan bo‘lib, bu OECDning kreativ fikrlashni rivojlantirishga qodir yangi pedagogikalarni qo‘llab-quvvatlash bilan bog‘liq yana bir yangi loyihasidir. Bundan maqsad, faqat ijodkor shaxslarni ajratib olish emas, aksincha o‘quvchilar g‘oyalarni qidirish, ifodalashda kreativ fikrlash qobiliyatining o‘qitish yondashuvi, maktab faoliyati hamda ta’lim tizimining boshqa xususiyatlari bilan qanday bog‘liqligini tavsiflaydi.

KREATIV FIKRLASH NIMA?

Kreativ fikrlash - bu innovatsion (yangi, novator, original, nostonart, noodatiy va hokazo) va samarali (amaliy, natijaviy, tejamlı, optimal va hokazo) yechimlarni topish, yangi bilimlarni egallash, tasavvurni ta’sirchan ifodalashga qaratilgan g‘oyalarni ishlab chiqish, baholash va takomillashtirish jarayonida samarali ishtirok etish qobiliyatidir.

Kreativ fikrlash bizga muammolarni hal qilishda noodatiy yechim topishga yordam beradi. Biroq biz uni tanqidiy fikrlash bilan adashtirib yubormasligimiz, aksincha bizga imkonsiz muammolarni hal qilishda bir-birini to‘ldirib turuvchi yechimlarni topishda yordam beradigan “aka-ukalar”dek qarashimiz kerak.

PISA tadqiqotlarda o‘quvchidan kreativ fikrlashni baholash modeliga ko‘ra ilmiy muammolarni yoki ijtimoiy muammolarni hal qilish, o‘z g‘oyalarni yozma yoki vizual ifodalash talab etiladi.

Kreativ fikrlashni baholashda turli g‘oyalarni ishlab chiqish, kreativ g‘oyalarni ishlab chiqish hamda g‘oyalarni baholash va takomillashtirish kompetentligiga e’tibor qaratiladi.

Agar ibridoiy odamlarning kreativ fikrlashi bo‘lmasanida edi, ikkita chaqmoqtoshni bir-biriga urib olovni, Tomas Edison elektr lampasini, Leonardo da Vinci parashyutni ixtiro qilmagan bo‘lar edi.

Har bir o‘quvchida ta’lim olishga bo‘lgan istak bor. Faqatgina biz shu istakni nuqtasini topishimiz kerak va biz bunga 3 “E” EXCITE, EDUCATE, EMPOWER ya’ni ruhlantirish, ta’lim berish va rag‘batlantirish orqali erishamiz.

Shu kabi muammolarni hal etishda tarix darslarida xarita bilan ishslash bugungi kun kreativ fikrlovchi shaxsni shakillantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Eng avvalo xarita bilan dars mashg‘ulotlarini tashkil qilishda o‘qituvchi nimalarga erishadi:

O'quvchilarni etiborini dars mashg'ulotiga yanada jalb qiladi

Darsda ko'rgazmalilikka erishadi

Dars davomida aytilgan ma'lumotlarni yodda saqlab qolishi yanada osonlashadi

Mavzuga doir ma'lumotlarni o'qituvchi tomonidan o'quvchilarga yetkazish qulay bo'ladi

O'quchilar dars davomida o'rganganlarini qayta takrorlash va o'z fikrini bayon qilishda xaritadan foydalanishsa juda yaxshi samara beradi

Bu kompetensiyalar kognitiv ko'nikmalarining yuqori darajada rivojlangan bo'lishini, jumladan, mantiqiy fikrlash, solishtirish, tahlil va sintez, muammolarga yakka tartibda va jamoa bo'lib nostandard yechimlar topa olish qobiliyatlarini taqozo qiladi. Xulosa qilib aytganda xaritali dars mashg'ulotlarini olib borishimiz davr talabi bo'lib qolmoqda.

Foydalaniman adabiyotlar ro'yxati:

1. To'rayev A.B. "Innovatsion ta'lim texnologiyalari" - T.: "Sano standart" nashriyoti, 2015.
2. Tolipov O.Q., Usmonboyeva M. "Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari". - T.: "Fan", 2006.

TARIXIY ORINLARĞA SAYAXAT

*Qaraqalpaqstan Respublikası Xojeli rayoni
39- sanlı mektepiň geografiya pánı oqtıwshısı
Jumaniyazova Orazbiyke
Telefon nomer: +99890211208
jumaniyazovaorzbabiyke@mail.com*

Annotaciya: Bul maqalada oqıwshılarǵa tariyxıy orınlar bolǵan Mızdaxkan hám Gáwir qala esteliklerine sayaxat etiw hám bul estelikler haqqında maǵlumat beriw.

Gilt sózler: Mızdaxkan, Gáwir qala, kompleks, arqa zona, iri magistral jollar, plato.

A TRIP TO HISTORICAL PLACES

*Jumaniyazova Orazbiyke
Khojeli district of the Republic of Karakalpakstan
Teacher of Geography, School No. 39
Phone number: +99890211208
jumaniyazovaorzbabiyke@mail.com*

Annotation: This article provides readers with a tour of the historical sites of Mizzakhkan and Gavir, as well as information about these monuments.

Gilt words: Mizzakhkan, Gáwir castle, complex, back zone, major highways, plateau.

ПОЕЗДКА ПО ИСТОРИЧЕСКИМ МЕСТАМ

*Джуманиязова Оразбийке
Ходжелинский район Республики Каракалпакстан
Учитель географии СОШ № 39
Телефон: +99890211208
jumaniyazovaorzbabiyke@mail.com*

Аннотация: В статье читателям предлагается экскурсия по историческим местам Миздахкана и Гавира, а также информация об этих памятниках.

Позолоченные слова: Миздакшан, замок Гавир, комплекс, тыловая зона, основные магистрали, плато.

Xojeli rayonunda tariyxıy orınlar kóp. Olardan "Mızdaxkan" hám "Gáwir qala"nı atap ótken orınlı. Bul tariyxıy orınlarǵa qońsılas Túrkmenstan, Qazaqstan, Franciya hám taǵı basqa mámlekетlerden sayaxatshılar kelip kóplegen maǵlumatqa iye bolıp atrı.

Oqıwshılardıń gúzgi dem alısında tarix hám geografiya pánı muǵallimleri tárepinen "Gáwir qala"ǵa sayaxat shólkemlestirildi.

Sayaxat barısında oqıwshılar tariyxıy orınlardı kórip ózleri qızıqqan sorawlarǵa juwap alı. Tarix pán muǵallimi Nurǵanım Shalabaeva tariyxıy orınlardı izzertlegen arxeologlardiń maǵlumatlarının paydalanyıp, Mızdaxkan qalası haqqında oqıwshılarǵa aytıp berdik.

Mızdaxkan eki mińnan ziyat jıllar aldın payda bolǵan eski qábiristan. Eski Mızdaxkan arxeologiyalyq kompleksiniń úlken maydanı -200 getkar jerdi iyeleydi. Iri magistral jollar boyında – Túrkmenstan hám Qaraqalpaqstan Respublikasınıń arqa zonaları, Qońırat, Moynaq hám Ústirt platosında jaylasqan.

Esteliktiń izzertleniwi jumisları dáslep 1928-1929-jıllarda Sankt-Peterburg universiteti professorı A.Yu.Yakubobskiy tárepinen ámelge asırılǵan. Ótken ásirdiń 60-jıllarınan baslap bul jerde Qaraqalpaqstan alim-arxeologları izzertlew jumisların alıp barmaqta.

Bul jerdiń tábiyatı, topıraqı, klimati haqqında aytıp, Mızdaxkan kompleksi menen tanıstırıldı. Komplekstiń suwiqta issı, jazda salqın bolatuǵın qásıyetke iye ekenligin oqıwshılar óz kózleri menen kórip buniń gúwası boldı.

Adabiyotlar ro‘yxatı:

1. «Asilim, aslim Xoja eli» avtorı Abdisadiq Xaytbayev

AMIR TEMUR DAVLATIDA DEMOKRATIK TAMOYILLAR

*Do'smatova Dildora Latifjanovna
Namangan viloyati Chortoq tumani
13-maktab tarix fani o'qituvchisi
Telefon: +998(93) 4099151
dosmatovadildorhon@gmail.com*

Anotatsiya: ushbu maqolada Amir Temurning o‘z davrida olib borgan demokratik islohotlari yoritib berilgan. Bugungi kunda davlatchilikda olib borilayotgan xalq bilan mulqot siyosatini Amir Temur o‘sha davrda o‘z davlatchiligidagi yo‘lga qo‘yanligiga e’tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: “Zafarnoma”, “Temurning ko‘tarilishi”, qurultoy, raiyat, sipohi, “Temur tuzuklari”, “Temurlan hayoti”.

Mustaqillik bergen ne’matlardan biri tariximiz va tarixiy shaxslarimizga baho berishda har qanday mafkura tazyiqidan holi yondoshish imkoniyatidir. Bu imkoniyatlar esa sohibqiron shaxsini chuqurroq o‘rganishga xizmat qilmoqda.Amir Temur tarixi va uning faoliyati haqida o‘z davrida Ispaniya qiroli Genrix III elchisining Samarqanddagi elchisi Run Ganzales de Klavixo, Forest,Sharmua, Perandi, Silvestra de Sasi, Xingtan, Xilda Xukem va boshqalar o‘z asarlarini yozib qoldirishgan. Amir Temur tarixi bilan bog‘liq XV asr arab tarixnavisi Ibn Arabshohnning “Ajoyib al-maqdur fi tarixi Taymur” (“Temur tarixidan taqdirlar ajoyibotlari”)nomli asari boshqa asarlardan farqli o‘laroq mamlakatimiz xalqlari tarixini yoritishda alohida ahamiyat kasb etadi.Bu asar 1436-1437 yillarda yozilgan. Amir Temur faoliyati bilan bog‘liq Sharofuddin Ali Yazdiy va Nizomiddin Shomiylarning “Zafarnoma”, Yakubovskiyning “Temur”, Stroyevaning”Temurning ko‘tarilishi”, Al-Ayniying “Iqd-al-Juman”, Maqriziying “Kitob as-Suluq”, Beltramus de Mignanellining “Temurlan hayoti” va rus general-leytenant M.I.Ivaninzing “Ikki buyuk sarkarda:Chingizxon va Amir Temur” asarlari ham muhim tarixiy manba bo‘lib xizmat qiladi. Amir Temur tarixi va uning davlat boshqaruvi tizimini o‘rganishda “Temur tuzuklari” muhim manba hisoblanadi. Bu asar orqali inson haq-huquqlari , vazifalari atroflicha yoritilganini ko‘ramiz. Amir Temur zukko siyosatdon va yirik davlat arbobi sifatida o‘z davlat tuzilishi, uning qay tarzda bo‘lishi kerakligini belgilab chiqqan. Sohibqiron davlatida dunyoda birinchi bo‘lib eng tezkor usulda xat-xabar yetkazish — pochta xizmati yo‘lga qo‘yilgan. Saltanatning har bir idoralarida kirim-chiqimlar va kundalik xarajatlar kotiblar tomonidan olib borilgan. O‘z navbatida hamma vazirlar devonbegiga itoat etganlar. Shuningdek sohibqironning amriga binoan devon majlislari va hatto muhim davlat sirlari muhokama qilinadigan hukmdor huzurida maxfiy o‘tkaziladigan xos majlislar bayoni ham majlisnavislari tominidan xatga tushirilgan. Ushbu yig‘ilishlarda belgilangan tadbirlar ijrosi qat‘iy nazorat qilingan. Chunonchi, amaldor kishilarning huquq burchlarini belgilagan. Amir Temur Movorounnahri mo‘g‘ul zulmidan ozod qilgach Movorounnahrda hukmdor saylash masalasi ko‘ndalang bo‘lib qoladi. Bunda sohibqiron ikkilanib qoladi. Shunday og‘ir bir vaziyatda Bibixonim o‘zining dadil va dono maslahati bilan sohibqironga yordam beradi. Bu aqli ayol qurultoy chaqirish yo‘li bilan taxtga o‘tirishni tavsiya qiladi. Amir Temur Bibixonim maslahati bilan Balx shahrida qurultoy chaqirishga qaror qiladi. Ilk bor demokratik ko‘rinishlarni shu qurultoy chaqirilishi jarayonida kuzatish mumkin. Qurultoyning Nizomi ishlab chiqiladi. Nizomga ko‘ra qurultoya ishtirot etadigan kishilarning yoshi belgilanadi. Ya`ni har bir voyaga yetgan kimsa saylash huquqiga ega edi. Lekin bu shaxs pok , halol bo‘lishi kerak edi. Chunonchi o‘g‘irlik ko‘chasiga kirmagan, savdo-sotiqda birovning haqqiga xiyonat qilmagan har bir voyaga yetgan kishi o‘zi ma’qul topgan nomzodning ismi-sharifini e’lon qilishga haqli edi. Bu bilan nomzod ko‘rsatuvchining huquqi cheklanmas, balki o‘zi tavsiya etgan nomzodni baralla ta‘riflashga, uni targ‘ibot-tashviqot qilishga haqqi ham bor edi. Bu dalilning o‘zi demokratik ko‘rinishlardan belgi beradi.Sohibqiron o‘z “Tuzuk”larida har bir tojdar o‘z davlatining tayanchi bo‘lgan ijtimoiy qatlamlarga tayanishi lozim, ular yordamida u raiyat, ya’ni oddiy fuqarolarga tayanishi va suyanishi zarur deb ko‘rsatib o‘tadi. Bu o‘rinda davlatni boshqarishga oddiy xalq vakillari asosida sipohiyilar davlatning o‘zagini tashkil etgan. U davlat boshqarish ishlarida jamiyat a`zolarini 12 toifadan iborat vakillari ishtirot etishlari lozimligini ta‘kidlaydi. Amir Temur birinchi o‘ringa sipoh va raiyatni qo‘yadi. Demak oliy martabali kishilar

bilan birga oddiy xalq vakillariga ham alohida e'tibor beradi. Shu bilan bir qatorda ikkinchi o'ringa hunar va san'at egalarini qo'yadi. Chunki sohibqiron davrida hunarmandchilik eng yuqori pog'onaga ko'tarilgan edi. Hunarmandlarning asosiy qismini esa oddiy xalq vakillari tashkil tardi. San'at namoyandalari haqida ham shunday fikr bildirish mumkin. Demak davlat boshqaruv ishlarida oddiy xalq vakillarini ishtirok etishi Amir Temurning demokratik g'oyaligiga yaqin turganligidan dalolat beradi. Mehnatkash xalq Amir Temurning doim diqqat markazida bo'lardi. O'z dargohiga iltijo qilib, panoh istab kelgan turku-tojik, arabu-ajam toifalardan bo'lганлар борасида о'з "Tuzuk" ларидаги шундай дейди: "Agar sipohiyilar toifasidan bo'lsalar, xizmat o'rinalarini egallab, hol ahvollariga yarasha ehtiyojlari ta'minlansin, agar kasbu-hunar va ma'rifat ahillaridan bo'lsa, bundaylarga saltanat korxonasidan yumush berilsin". Bulardan tashqari sohibqiron oddiy mehnatkash xalq to'g'risida ham qayg'uradi. Bilagida kuchi bor faqir – miskinlar esa o'z ahvoli va kasbu-koriga qarab ish tutishlarini, sarmoyasi qo'lidan ketib qolgan savdogarlarga o'z sarmoyasini qaytadan tiklab olish uchun xazinadan yetarli miqdorda oltin tayinlaydi. Dehqonlar va raiyatdan qaysi birini dehqonchilik qilishga qurbi yetmasa unga ekin-tikin uchun zarur urug' va asbob tayyorlab berishga ham farmon beradi. Sohibqironning odamiyligi bu bilan chegaralanmaydi. U fuqarolarning uy sharoitlarini yaxshilashga ham g'amxo'rlik qiladi. "Temur tuzuk" larining ikkinchi qismida davlatni idora qilish tadbirlari bilan bir qatorda sohibqironning insonparvarlik g'oyalari yaqqol ko'zga tashlanadi. Bu g'oyalarni bemalol demokratik qarashlar desak bo'ladi. Chunki bu jamiyatning asosiy qismini tashkil qiluvchi fuqarolarga ya'ni oddiy mehnatkashga, hasb-hunar egalariga, lashkarning asosiy qismini tashkil etivchi sipohiylargacha alohida e'tibor ko'z bilan qaraydi. O'z davlatining asosiy qatlamini tashkil etuvchi bu tabaqa Amir Temurning doimo diqqat e'tiborida turgan. Adolatparvarlik, insofli, diyonatli bo'lish, uzoqni ko'ra bilish sultonlar uchun asosiy mezon bo'lmog'i lozim. Amir Temur bu g'oyalarni saltanatni o'z erkida saqlash uchun amal qilgan tuzuklarda ham ta'kidlab o'tadi. Shu tuzukda sohibqiron "Saltanat ishlarida har kimning so'zini eshitgin, har kimdan fikr olgin, qaysi biri foydaliroq bo'lsa, uni ko'ngil xazinasida saqlab, vaqtida ishlatgin"—, deb maslahat beradi. Demak hukmdor faqat o'zi bilgancha eng yaqin kishilarining so'zi bilan emas, balki ko'pchilikning fikrini eshitish va shundan foydalisini tanlab amaliy ishga o'tgan. Yana bir muhim jihat Amir Temur mamlakat aholisini ijtimoiy himoyalanishiga katta e'tibor bergen o'z tasarrufidagi mammalakatlar, viloyatlar, shaharlar va qishloqlar aholisining salomatligi sohibqironning diqqat markazida bo'lган. Chunonchi u yana o'z tuzuklarida katta kichik shaharlarda masjidu-madrasa, xonaqohlar, kasallar uchun shifoxonalar qurdirgani haqida ma'lumot beradi. Shu ko'rsatmalar orasida langarxona qurish ko'rsatmasi diqqatga sazovordir. Chunki langarxona yo'lovchilar qo'nib o'tadigan joy bo'lган. Bu manzillarda kambag'allarga va yetim-yesirlarga issiq ovqat berilgan. Amir Temur boshqargan ulkan saltanatda hamma farovon yashashi kerak edi. Buning uchun barcha sharoit muhayyo edi. Shuning uchun ham u o'z tasarrufidagi sarhadlarda tilamchi va gadolarni bo'imasligi haqida ham qayg'uradi. Ularni ish bilan ta'minlashga ko'rsatma beradi. 27 ta mustaqil davlatdan iborat bo'lган turli millat, elat kabilardan tashkil topgan bu davlatni boshqarish ancha murakkab bo'lган. Lekin sohibqironning adolat bilan ish yuritishi mamlakatni boshqarishda qo'l kelgan. Har bir ishni maslahat bilan kengashgan holda hal qilinishi unga shuhrat keltirgan. Davlatning shiori adolat g'oyasidan iborat edi. Adolat g'oyalari esa demokratik tamoyillart bilan chambarchas bog'liqdir. Shuning uchun ham sohibqironning insonparvarlik g'oyalari bugungi kunda qo'l kelmoqda.

Foydalilanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q — T. Sharq, 1998.
2. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida — T. O'zbekiston, 1997.
3. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch — T. Ma'naviyat, 2008.
4. Axmedov B. Amir Temur — T. Yozuvchi, 1995-yil
5. Axmedov B. O'zbekiston xalqlari tarixi manbalari — T. O'qituvchi, 1991-yil
6. Mo'minov I. Amir Temurning O'rta Osiyo tarixida tutgan o'rni va ro'li — T. Fan, 1993-yil

MUARRIXLAR VA SAYYOHLAR AMIR TEMUR HAQIDA

Ostonov Jahongir Davlatovich
Daryo.uz internet nashri kolumnisti, magistr
+99890 988 12 09
ostonovj@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Amir Temur hayoti va faoliyati haqida yozgan mualliflar va ularning ba'zilarining asarlarini tahlil qilishga harakat qilamiz. Maqola so'ngida esa u haqida kitob yozgan mualliflar ro'yxatini keltiramiz.

Kalit so'zlar: Amir Temur, birlamchi manbalar, ikkilamchi manbalar, Zafarnoma, harbiy yurishlar, Movarounnahr, Kichik Osiyo, Shom.

Amir Temur hayoti haqida ko'plab mualliflar uning hayotlik davridan boshlab kitoblar yozib kelganlar. U haqidagi manbalarni birlamchi va ikkilamchi manbalar sifatida o'rganish maqsadga muvofiq bo'ladi. Birlamchi manbalar sifatida uning hayotlik davrida va u bilan zamondosh mualliflar tomonidan yozilgan kitoblarni keltirish mumkin. Ikkilamchi manbalar esa, uning vafotidan ancha keyin yozilgan kitoblar hisoblanadi va ular, asosan, birlamchi manbalarga tayanib yoziladi.

Birlamchi manbalar

Amir Temur saroyida uning juda ko'plab shaxsiy kotiblari bo'lган. Ular muttasil ravishda uning hayot va faoliyati bilan bog'liq voqe-a-hodisalarni yozib borishgan. Lekin ular kitob shaklida bo'lмаган, balki xronika tarzida, davlat hujjatlari sifatida eski turkiy tilida uyg'ur yozuvida yozilgan. Ammo ularning asl nusxalari haligacha topilmagan deb hisoblanadi.

Tarixchilar Temur hayoti haqidagi eng birlamchi manbalar sifatida quyidagi mualliflarning asarlarini keltiradilar: G'iyosiddin Ali ibn Jamol al Islomning Amir Temurning Hindiston yurishlari haqidagi xotiralari, Nizomiddin Shomiyning "Zafarnoma" asari, Ibn Arabshohning "Amir Temur tarixi" asari, Sharafiddin Ali Yazdiyning "Zafarnoma" asari, shuningdek, Kastiliya va Leon elchisi Rui Gonzales de Klavixoning "Samarqandga sayohat kundaligi" xotiralari, Sultoniyalik arxiyepiskop, Fransiyaga Temur elchisi sifatida yuborilgan Iaonnning "Temur hayoti va saroyi" xotiralari hamda Tunislik tarixchi, geograf Ibn Xaldunning xotiralari.

G'iyosiddin Alining kundaligi fors tilida, o'sha davr uchun xos bo'lган nazmiy shaklda, qasidasimon qilib yozilgan. Uning Hindiston safarida o'zi ishtirok etgani yoki voqealarni guvohlar tilidan yozib olgani haqida aniq ma'lumotlar yo'q. Uning yagona nusxasi Toshkentda saqlanmoqda. Mazkur asarning yozilishi usuli Temurga yoqmagan degan qarashlar ham bor.

Navbatdagi asar Nizomiddin Shomiyning "Zafarnoma" asari. Nizomiddin Shomiy Tabriz yaqinidagi Shama shahrida tavallud topgan. Uning hayoti haqida ma'lumot juda kam. Uning Sohibqiron bilan uchrashuvi 1393-yilda Bag'dodda sodir bo'lган. Keyinchalik, 1401-yilda Temur uni Shomga chaqirib o'zining munshiylari va kotiblari tomonidan yozilgan tarixlarni to'plab, jam qilib hamma tushunadigan sodda tilda bir kitob shakliga keltirishni buyuradi. Shomiy o'z asarini 1401-1404-yillar orasida yozib tugallaydi va uni 1404-yili, Amir Temurning Samarqandga qaytishi oldidan unga taqdim qiladi. Shomiy asarni fors tilida yozadi. Mazkur asarni yozishda qanday manbalaridan foydalangan haqida asarida ma'lumot berib o'tmagan, lekin asarni tahlil qilgan tarixchilar u foydalangan taxminiy manbalarni keltiradilar:

a) Amir Temurning munshiylari va kotiblari tomonidan nazm hamda nasrda forsiy va turkiy tillarda bitilgan kundaliklar va bitiklar. Yuqorida aytganimizdek, ular bizning davrimizgacha yetib kelmaygan.

b) Muallifning o'zi 1400-1404-yillar davomida uning yurishlarida qatnashgan va guvoh bo'lган voqealar. Bu o'rinda u keltirgan faktlarga shubha bo'lishi mumkin emas.

c) Yuqorida nomi tilga olingan G'iyosiddin Alining "Ro'znomayi g'azavoti Hindiston" asari.

Shomiyning asarida Temur hayotining 1404-yilgacha, toki asar unga topshirilgungacha bo'lган voqealar bayon etilgan. Keyinchalik, Shohruh Mirzoning tarixchisi Hofizi Abru asarga ilova tarzida Temur hayotining so'nggi qismlarini yozib qo'shib qo'ygan.

"Zafarnoma"da XIV va XV asr boshidagi Temur va Temuriylar hukmronligi davridagi Markaziy Osiyo, Oltin O'rda, Ozarbayjon, Eron, Afg'oniston, Iraq, Suriya, Misr, Turkiya kabi mamlakatlar tarixiga oid voqealarni o'z ichiga oladi. Asar muqaddimasida 1360-yilgacha bo'lган

chingiziylar haqida qisqacha ma'lumot berilgan. So'ng, XIV asrning ikkinchi yarmi va XV asr boshidagi Temur yurishlari haqida batafsил ma'lumotlar berilgan. Asar 1404-yilgi mart oyidagi Temurning Ozarbayjonning Qorabog'ida turganligi voqeasi bilan tugallanib topshiriladi.

Asarning Temur davriga oid qimmatli ma'lumotlar berishidan tashqari yana bir muhim jihatni, o'zidan keyin Temur hayotiga doir yozilgan ko'plab kitoblarga manba sifatida xizmat qilganligidir.

Tarixchilar keng ommasi tomonidan Amir Temur hayoti haqida mukammal asar sifatida baholanadigan navbatdagi asar Sharafiddin Ali Yazdiyning "Zafarnoma" asaridir. Yazdiy asarni Shohruh Mirzo buyrug'iga binoan 1425-yilda yozib tugatadi. U asarni yozishda o'zidan oldingi mualliflarga murojaat qiladi. Nizomiddinning asari yuqorida aytganimizdek Temur hayotining so'nggi yilini bayon qilmaydi.

Yazdiyning asari turk xoqonlari va mo'g'ullarga bag'ishlangan muqaddima bilan boshlangan hamda Amir Temur hayotining sahfalari mufassal bayon etilgan. Mazkur asar ilk bor XVI asrda fors tilidan eski o'zbek tiliga Shayboniy Ko'chkunchixon buyrug'iga ko'ra Muhammad Ali ibn Darvesh Ali al Buxoriy tomonidan tarjima qilingan. 1519-yilda tarjima qilingan ushbu asar eng mukammal tarjima bo'lib hisoblanadi. Asar yana ikki bor eski o'zbekchaga tarjima qilingan. Ulardan biri noma'lum tarjimon tomonidan Yaroqbiy Qo'ng'irot degan kishi buyrug'iga binoan 1550-yilda tarjima qilingan bo'lsa, ikkinchisi 1826-yili Shermuhammad Munis tavsiyasi bilan Xivada Xudoyberdi ibn Qo'shmuhammad So'fi Xevaqiy tarafidan qilingan. Ammo, Xivadagi tarjima ancha qisqartirilgan shaklda qilingan.

Mazkur asar 1722-yili Fransiyada Petis de la Krua tomonidan Lui XIV hukmronligi davrida fransuz tiliga tarjima qilingan. Bir yildan keyin fransuz tilidan J.Darbi tomonidan ingliz tiliga tarjima qilingan.

Yana bir muhim manba bu, shubhasiz, Ibn Arabshohning "Ajayib al Maqdur fiy tarixi Taymur" asaridir. Mazkur asar ikki jilddan iborat bo'lib, birinchi jildda Sohibqironning bolaligi, Samarqand taxtini egallashidan vafotigacha bo'lgan davr bayon etilgan bo'lsa, ikkinchi jildda uning vafotidan keyin sodir bo'lgan voqealar, taxt uchun kurashlar bayon etilgan. Asarning ahamiyati shundaki, muallif o'z ko'zi bilan guvoh bo'lgan voqealarni bayon qilgan.

Asarning yuqoridagilardan farqli jihatni shundaki, u arab tilida yozilgan va asosan Temur shaxsiyatiga negativ baho berish orqali yondashilgan. Yuqoridagi va boshqa ko'plab mahalliy mualliflarning, jumladan, Hofizi Abru, Abdurazzoq Samarqandiy, Mirxon, Xondamir, Muiniddin Natanziy kabilarning asarlarida Temur shaxsiyati ulug'lansa, Arabshohda yuqorilarga teskari tasvirlanadi. Masalan, Temurning oqsoqlanishi hodisasini boshqa mualliflar jang paytida sodir bo'lgan desa, Arabshoh qo'y o'g'rakash jarayonida sodir bo'lgan deya, uning yoshligini qaroqchilarga qiyoslaydi. Buning sababi esa, Arabshoh asli Suriyalik bo'lib, Temurning Shomdag'i g'alabasidan keyin, asir tushib Samarqandga olib kelingani edi. Shuningdek, muallif Damashqning vayron qilinganini o'z ko'zlarini bilan ko'rgani ham uning qalbida qandaydir dog' qoldirgan bo'lishi mumkin. Lekin, shunga qaramay, Arabshoh Temurning kuchli shaxs bo'lganini ham tan oladi.

Arabshoh asari keyingi davrdagi Yevropa tarixchilari tomonidan Temur hayotiga bag'ishlangan ko'plab kitoblarda asosiy manbalardan biri sifatida keng foydalanib kelingan. Asar ohangiga ta'sir qilgan yana bir omil shuki, u Samarqanddan ketgach, Xorazm, Mo'g'uliston, Dashti Qipchoq, Saroy, Astraxan, Turkiya kabi ko'plab Temur tomonidan birma bir zabit etilgan shahar va davlatlardan o'tgan va u yerdagi aholidan Temur haqidagi hikoyalarni tinglagan. Shular asosida vujudga kelgan asarning bunday ohanga ega bo'lishi tabiiy jarayon. Ba'zi tarixchilar, Arabshohning mazkur asarini eng obyektiv yozilgan asarlardan biri sifatida ko'radilar.

Keng jamoatchilik tomonidan tan olingen yana bir muhim manba Kastiliya va Leon qiroli Genrixning elchisi Rui Gonsalez de Klavixoning "Samarqandga sayohat kundaligi" xotiralaridir. Amir Temurning Usmonli sulton Boyazid Yildirim ustidan g'alabasidan keyin Seviliyadan dengiz orqali Samarqandga qarab yo'lga chiqqan elchi yo'lida yuz bergan voqealarni, Temur mamlakati hududida eshitgan rivoyat va hikoyalarni birma-bir hikoya qilib bergen. Asarda, O'rta Yer dengizi, Kichik Osiyo, Qora dengiz bo'yłari mamlakatlari, Shom, Ozarbayjon, Eron, Xuroson o'lkalari tabiatini va geografiyasiga oid ma'lumotlar ham o'rin olgan. Uning Temuriy shahzodalar Mironshoh va Shohruh Mirzolar bilan uchrashuvlari, Temur davlati xavfsizlik, pochta xizmati, shuningdek, elchilarga ko'rsatiladigan hurmat-izzat haqida qimmatli ma'lumotlar mavjud.

Asardan Temur davriga oid qurilishlar haqida ham qimmatli ma'lumotlar mavjud. Jumaladan,

Shahrisabzdag Oqsaroy, Samarcanddagi Jome masjidi, Muhammad Sulton maqbarasi va boshqa ko‘plab shaharsozlik ishlari, Temur bog‘lari va saroylari, ularning tuzilishi va u yerda tashkil etilgan qabul marosimlari haqida bat afsil ma’lumotlar berilgan.

Temur hayotlik chog‘ida u bilan uchrashgan va uni ko‘rgan Sultoniya arxiyepiskopi Ioann, Bavariyalik Shiltberger, Tunislik Ibn Xaldunlar ham Sohibqiron haqida ancha ma’lumotlar yozib goldirganlar.

O‘zbek tarixchiligidan katta e’tibor beriladigan, bevosita Amir Temurning o‘zi tarafidan yozilgani iddao qilinadigan mashhur “Temur tuzuklari” XVI asrda topilgan bo‘lib, ko‘plab tarixchilar tomonidan haqiqiyligi shubha ostiga olinadi. Mutaxassislarining fikricha u yerda yozilgan ma’lumotlar Yazdiyning “Zafarnoma”si bilan bir xil. Yana bir sabab tuzuklar haqida Temur haqida yozilgan kitoblarda ma’lumot yo‘qligidir.¹

Ikkilamchi manbalar

Ikkilamchi manbalar sifatida Amir Temur vafotidan keyin, o‘zigacha mavjud asarlar asosida yozilgan asarlar hamda Yevropalik va mahalliy bir qator Temurshunos tarixchi olimlarning asarlarini keltirish mumkin. Ali Yazdiy va Ibn Arabshohning asarlari Temur vafotidan keyin yozilgan bo‘lishiga qaramasdan, ularni birlmachi manba sifatida kelishiga ulardagi mukammallik sabab qilib ko‘rsatiladi.

Birlmachi manbalarni to‘ldirib keladigan asarlar yaratgan mualliflar qatoriga quyidagilarni keltirib o‘tish mumkin. Ushbu mualliflar o‘zlarining tarixga atalgan asarlarida Temur hayoti haqida ham hikoya qilishgan va o‘z kitoblarida unga boblar bag‘ishlashgan. Shunday asarlar qatoriga Mustavining “Tarixi hayrat”, Hofizi Abruning “Ravzat us Safo”, Abdurazzoq Samarcandiyning “Matla us Sadayn”, Mirxondning “Ravzat us Safo”, Muiniddin Natanziyning “Xotiralar”i, arman tarixchisi Foma Mesopskiyning asarlari, Rene Grussening “Cho‘l imperiyalari”, rus tarixchilaridan Ivaninning “Ikki buyuk sarkarda” asarlari va boshqa bir qator fransuz tarixchilarining asarlarini kiritishimiz mumkin.

Amir Temurning sevimli nabirasi Mirzo Ulug‘bek o‘zining “Tarixi arbai Ulus” asarida Chingizzon avlodlarining tarixini bayon qilish bilan birgan Amir Temurning hokimiyatga kelishigacha bo‘lgan voqealarni ham o‘z asariga kiritib ketadi. Shuningdek, Temuriy Zahiriddin Muhammad Bobur ham Temuriylar haqida o‘zining mashhur “Boburnoma” asarida ma’lumotlar berib o‘tgani.

Amir Temur haqida yozgan mualliflar va ularning asarlari

Mazkur ro‘yxatni tuzishda uni uch qismga bo‘lamiz. Dastlab mahalliy mualliflarning kitoblarini keltiramiz. Undan keyin xorijlik mualliflar va so‘ngida badiiy asarlarni keltirib o‘tamiz.

Mahalliy mualliflar qatoriga Temuriylar davlati tarkibiga kirgan hududlarda ijod qilgan mualliflarni ham kiritish maqsadga muvofiqdir.

G‘iyosiddin Ali - “Ro‘znomayi g‘azavoti Hindiston”

Nizomiddin Shomiy – “Zafarnoma”

Sharafiddin Ali Yazdiy – “Zafarnoma”

Musavi – “Tarixi hayrat”

Hofizi Abru – “Zubdat ut tavorix”

Abdurazzoq Samarcandiy – “Matla’ us Sadayn”

Miroxond va Xondamir – “Ravzat us safo”

Mirzo Ulug‘bek – “To‘rt ulus tarixi”

Zahiriddin Muhammad Bobur – « Boburnoma »

Salohiddin Toshkandiy – “Temurnoma”

Shuningdek, XIX asrda Buxoro amirligida faoliyat yuritgan Ahmad Donish ham Amir Temur shaxsiyatiga yuksak baho bergan. Afsuski, Ahmad Donishning asarlari bizgacha yetib kelmagan. Sovet ittifoqi yillarda Temur shaxsiyatiga qiziqish ortib bordi. Bir qator sovet rus va o‘zbek tarixchilari u haqida kitoblar yozdilar. Vasiliy Bartold, Ibrohim Mo‘minov, Bo‘riboy Ahmedov, Yayho G‘ulomov, Edvard Rtveladze kabi tarixchilar o‘z ilmiy faoliyatlarida Temur hayotiga doir muhim izlanishlar olib borganlar.

Xorijlik mualliflar

Ahmad Ibn Arabshoh – “Ajoyib al maqdur fiy tarixi Taymur”

Rui Gonzales de Klavixo – “Samarqandga sayohat kundaligi”

¹ Хильда Хукхэм, «Властитель семи созвездий» с. 305

Sultoniya Arxiyepiskoi Ioann – “Amir Temurning saroyi va hayoti”
Bavariyalik Shiltberger – “Xotiralar”
Foma Mesopskiy – “Temur va Temuriylar tarixi”
Marsel Brion – « Tamerlan »
Jan Pol Ru – « Tamerlan »
Lusien Keren – « Amir Temur sultanati »
Rene Grusset – « Cho'l imperiyalari : Attila, Chingizzxon, Amir Temur »
Albert Champdor – « Tamerlan »
Mixail Ivanin – « Ikki buyuk sarkarda »

Baddiy asarlar

Kristofer Marlou – « Buyuk Temurlang” teatr pyesasi, 1587-yilda sahnalashtirilgan.
Edgar Allan Po – “Tamerlan” epik poemasi, 1827
Javid Husayn – “Oqsoq Temur” pyesa, Ozarbajon
Sergey Borodin – “Samarqand osmonidagi yulduzlar” roman-epopeya
Robert Irvin – “Samarqand hukmdori”
Xurshid Davron – “Samarqand xayoli”, Sohibqiron nabirasi”, “Bibixonim qissasi”
Muhammad Ali – “Gumbazdagi nur”, doston, “Sarbadorlar” roman, “Ulug‘ saltanat” epopeya.
Shuningdek, Amir Temur hayoti haqida boshqa ko‘plab sohalarda, jumladan kino, teatr,
musiqada badiiy hamda hujjatli materiallar tayyorlangan. O‘ylaymizki, Temur shaxsiyati hali
ko‘p yillar mobaynida tarixchilarining ilmiy ishlari mavzusi bo‘lib keladi. Zero, u dunyodagi eng
murakkab shaxsiyatlardan biri sifatida tarixda qolgan.

Foydalaniman adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ahmad ibn Muhammad ibn Arabshoh, “Ajoib al-maqdur fi tarixi Taymur”, Toshkent, “Mehnat”, 1992
2. Nizomiddin Shomiy, “Zafarnoma”, Toshkent, “O‘zbekiston”, 1996
3. Rui Gonsales de Klavixo, “Samarqandga Amir Temur saroyiga sayohat kundaligi”, Toshkent, “O‘zbekiston” 2010
4. Sharafuddin Ali Yazdiy, “Zafarnoma”, Toshkent “Sharq”, 1991
5. Хильда Хукхэм, «Властитель семи созвездий », Toshkent, « Adolat », 1995
6. Zahiriddin Muhammad Bobur, « Boburnoma », Toshkent « O‘qituvchi », 2008

**ADOLAT TUSHUNCHASINI YOSH AVLODGA SINGDIRISHDA BUYUK
BOBOKALONLARIMIZ TARIXIY ASARLARINING AHAMIYATI.**

*Rejavaliyeva Xurshidaxon Abdumutalibovna
Andijon viloyati Marhamat tumani
XTB tasarrufidagi 43-sonli umumiyl
o'rta ta'lim maktabi tarix-huquq fani o'qituvchisi.
Telefon:+998901427377.
Email:xurshidarejavaliyeva@gmail.com.*

Annotatsiya: Maqolada yosh avlodga adolat tushunchasining ijtimoiy-falsafiy, ma'naviy, ahloqiy va huquqiy jihatlari singdirilishida buyuk bobokalonlarimizning bebaxo asarlarining ahamiyati yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Adolat ustuvorligi, qonuniylik, insoniylik, tamoyil, halollik, kamolot, qat'iylik, ishonch.

Adolat o'zi nima? U qanday tushuncha? Adolat- odil bo'lish, zolim bo'lmaslik, nohaqlik qilmaslik juda ahamiyatli go'zal axloq turlaridan hisoblanadi. Adolat-hayotiy masalalarni axloqiy va huquqiy normalarga rioya etgan holda hal etish. Adolat tushunchasi bilan bog'liq jihatlar keng qamrovli bo'lib, adolatli inson, adolatlari jamiyat kabi tushunchalar shunday jihatlar jumlasiga kiradi. Adolatparvarlik tushunchasi esa adolat tamoyiliga amal qilgan holda ish olib borish, yo'l tutish va faoliyat yuritish demakdir. Adolat- ijtimoiy-falsafiy, ahloqiy va huquqiy tushuncha. Kishilar ijtimoiy siyosiy ongida katta ro'l o'ynaydi. Muayyan ijtimoiy guruuhlar va ayrim shaxslarning tushunchalarini o'zida aks ettiradi. Siyosiy xatti-harakatlar, huquq va burch me'yordi, axloqiy munosabatlar, mehnat va taqdirlanish, jinoyat va jazo, hizmat va uni tan olish, qadr-qimmatni e'tirof qilish va hokazoga mazkur tushuncha orqali baho beriladi. Butun dunyo davlatchilik taraqqiyoti tarixida alohida o'rin tutadigan, yetti iqlimga dovrug taratgan, markazlashgan Temuriylar sultanatini boshqargan Amir Temur sultanatni boshqarishni faqat adolat ustuvorligiga qat'iy amal qilganligi tarixiy manbaalardan ayon. Mana shu qadimiylar an'analing mantiqiy davomi sifatida O'zbekiston taraqqiyotining yangi bosqichi bosh g'oyasi ham ADOLATni amalda qaror toptirish bo'ldi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning deyarli barcha ma'ruzlarida va chiqishlarida eng ko'p takrorlanadigan so'z ham aynan mana shu ADOLAT so'zi, shu ulug' tushunchasidir.

Davlatimiz rahbari dastlabki ma'ruzalaridan birida, "Men bir fikrni takrorlashdan charchamayman: xalqimiz hamma narsadan ustun qo'yadigan adolatni hayotimizda tom ma'noda qaror toptirish eng asosiy vazifamizga aylanishi shart" deya alohida ta'kidlagan edilar. Konstitutsiyamiz qabul qilinganining 26 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagil ma'ruzalarida yana bir bor ADOLAT haqida to'xtalib, "Buyuk sohibqiron Amir Temur bobomiz Oqsaroy peshtoqiga "Adolat-davlatning asosi va hukmdorlar shioridir", degan hikmatli so'zlarini yozdirgani bejiz emas"ligini, ushbu ulug' vor g'oya inson qadr-qimmatini oliy darajaga ko'tarish borasidagi amaliy harakatlarimiz poydevoriga aylan" ganligini aytib o'tdilar.

Xalqimizning eng qadimgi og'zaki ijodida ham, yozma manbalarda ham adolat tushunchasi haqida fikr yuritilganda, u insonlar o'rtasidagi ezbilik, odamiylik, yaxshilik tamoyili sifatida qayd etiladi. Darhaqiqat, adolat so'zining zamirida qancha-qancha hikmat bor, har bir inson qalban, jisman adolatga intiladi. Adolat to'g'risidagi g'oyalar Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asarida ham o'z ifodasini topgan. Unda mamlakat boshlig'i bo'lish uchun kishi andishali, pokiza hulqli, aql-idroki kuchli bo'lishi, g'aflatda qolmasligi yolg'on gapirmasligi shart degan yo'l-yo'riqlar berilgan. Muallifning ta'kidlashicha, el uchun ikki narsa mustahkam tayanchdir: biri hushyorlik, ikkinchisi adolat. Adolat haqidagi g'oyalar Abu Ali Hasan ibn Ali Tusiy-Nizomulmulk siyosiy-huquqiy qarshlarida, xususan uning "Siyosatnomasi" asarida keng aks etgan. Ulug' mutafakkir Alisher Navoiy ham shoir, ham davlat arbobi sifatida adolatni yoqladi, butun umri davomida uni tarannum etdi. Navoiyning adolat to'g'risidagi siyosiy qarashlari uning o'lmas asarlarida, xususan, "Saddi Iskandariy" da o'z aksini topdi. Ulug' shoir bu dostonda adolatli shoh o'brazini yaratish bilan adolatli davlatga, tartibga erishishni orzu qiladi. Darhaqiqat, adolat tushunchasi bilan qonun ustuvorligi tushunchasi chambarchas bog'liqdir. Yurtboshimiz belgilab bergenlaridek, qabul qilinayotgan qonunlarimizning zamirida adolat yotishi lozim.

Adolatga asoslangan qonunlarning hayotga tatbiq etilishi adolatning tantana qilishiga olib keladi. Qomusiy faylasuflar, mutafakkirlarning komil ishonchiga ko‘ra, o‘zboshimchalik va zo‘ravonlikka asoslangan johil,adolatsiz jamiyat abadiy emas, bunday davlat vaqtin kelib o‘z o‘rnini adolatparvarlik, qonuniylik, insoniylikka asoslangan hokimiyatga bo‘shatib berishga majbur bo‘ladi. Ushbu siyosiy-huquqiy ta’limotlarda ilgari surilgan adolat tamoyilini bugungi kunda o‘rganish, yosh avlodga yetkazish barchamizning burchimizdir. O‘zbekiston zaminida adolatli jamiyat to‘g‘risidagi dastlabki qarashlar O‘zbekiston hududida yaratilgan eng qadimiy yozma manba “Avesto”da aks etgan. “Avesto” eramizdan avvalgi 3-mingyilliklarda ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan ilk davlatchilik to‘g‘risidagi ijtimoiy qarash hisoblanadi. Agar “Avesto”da ilgari surilgan g‘oyalarga e’tibor beradigan bo‘lsak, bugungi adolatparvar-demokratik jamiyat batpo etishga qaratilgan g‘oyalalarimiz bilan hamohang ekanligini ko‘ramiz. Manbada avvalo, inson erki, uning ruhiy komilligi masalalari ustuvor qo‘yiladi. Masalan; “Men yaxshi fikr, yaxshi so‘z, yaxshi ishga shon-shavkat baxsh etaman” deyiladi Yasna(14) kitobida. Axuramazda(zardushtiylik dinida ezgulik xudosi) insonlar orasida bo‘layotgan munosbatlar o‘zaro samimiylilik, hurmat, beg‘arazlik, yordam, adolatli va oqibatli bo‘lish zarurligiga, yomon fikrlardan holi bo‘lishga chaqiradi. “Avesto”da inson huquqi, jismoniy va huquqiy shaxs erkinligi, inson erkinligi, himoya huquqi va sud ishlarini adolatli yuritish hamda tashkil etish kabi boshqa huquqiy tamoyillar ham o‘z ifodasini topgan. “Avesto”da umuminsoniy qadriyat va tamoyillar shakllantirilganligining yaqqol namunasi quyidagilarda ko‘rinadi:

1.Ezgu niyat. 2.Ezgu fikr. 3.Ezgu so‘z. 4.Ezgu amal.

Tarixiy hujjatlar asosida aytish mumkinki,“Avesto”ning “Yasna”, “VISPRAD”, “YASHD”, “VIPDEVDAT” kitoblarida ilgari surilgan huquqiy ta’limotlar Rim huquqidan qadimiyroq hisoblanadi. Boz ustiga ular keyinchalik tashkil topgan davlatlar siyosiy tizimining shakllanish manbasi bo‘lib ham hizmat qilgan. Shu tariqa “Avesto” Grek mutafakkirlari va Rim huquqshunoslari ijodiga o‘zining har tomonlama mukammalligi bilan ta’sir ko‘rsatgan. Prezident Shavkat Mirziyoyevnin tabiri bilan aytganda O‘zbekistonda har bir inson adolat hukm surayotganiga to‘la ishonch hosil qilishi kerak. Aks holda, buyuk nemis faylasufi Immanuil Kant aytganidek, “Adolat yo‘qolgan paytda hayotning qadrini belgilaydigan boshqa hech narsa qolmaydi”.

Foydalanimanligi adabiyotlar:

1. QOMUS.INFO online ensiklopediyasi.
2. O‘zbek tili darsligi 9-sinf uchun A.Rafiyev, G.Muhammedanova, Toshkent 2019.
3. Amir Temur “Temur tuzuklari” asari.
4. Yusuf Xos Hojib “Qutadg‘u bilig” asari.
5. Alisher Navoiy “Saddi Iskandariy” asari.
6. 9-sinf “Dunyo dinlari tarixi” darsligi.

МАХМУД ЗАМАХШАРИЙ ХAYOTI VA UNING ILMIY MEROsi

To‘xtanazarov Oqilbek Oybek o‘g‘li
Namangan davlat universiteti ijtimoiy-iqtisodiy fakulteti
Tarix yo‘nalishi II bosqich talabasi
Telefon:+998(99) 530 19 13
toxtanazaroovoqilbek@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada—Buyuk vatandoshimiz tilshunos, adib, tafsir va hadis olimi Mahmud Zamashariyning hayot yo‘li, uning ilmiy merosi haqida ilmiy asoslarga tayangan holda yondashishga harakat qilingan, ya’ni unda Zamashariydan yetib kelgan asarlar haqida umumiy ma’lumotlar berib o‘tiladi.

Kalit so‘zlar: Zamashariy, Zamashar, Abu Mudar ibn Jarir ad-Dabbiy al-Isfahoniyan, Abu Mansur Nasr Xorisiy, Abu Saad Shaqqoniy, Abul Xattob ibn Abul Batar, nahv, fiqh, Marv, Nishapur, Isfahan, Damashq, Bag‘dod, Hijoz, Makka, “Al-Mufassal”, “SharhabiyatkitobSibavayh”, “Al-Kashshof”, Al-Azhar, tafsir, Salverde de Grave.

Ko‘hna Xorazm zaminida azaldan jahon fani va madaniyati rivojiga munosib hissa qo‘shgan ko‘plab buyuk allomalar yetishib chiqqan. Abulqosim Zamashariy ana shunday ulug‘ siymolardan biridir.

Allomaning to‘liq ismi Abulqosim Mahmud ibn Umar ibn Ahmad bo‘lib, 1075-yil 18-martda Xorazmning Zamashar qishlog‘ida tavallud topgan. Zamashariy haqidagi ma’lumotlar, asosan, o‘rta asr arab manbalarida keltiriladi. Otasi unchalik badavlat bo‘lmasa-da, savodli, taqvodor, diyonatli kishi bo‘lgan. Onasi ham taqvodor, dindor ayollardan hisoblangan. Alloma haqidagi manbalardan ma’lumki, uning bir oyog‘i yog‘ochdan bo‘lib, tarixchilar bu haqida “ Bir oyog‘i yog‘ochdan edi va uzun yaktagini tushirib kiygani uchun ko‘rgan odam cho‘loq deb o‘ylardi”,— deb yozganlar. Yoshligidan ilmga havasmand bo‘lgan Mahmudni otasi madrasaga beradi. Zamashariy ilmga bo‘lgan zo‘r ishtiyoqi tufayli arab tili va adabiyoti, diniy ilmlar va xattotlikni puxta egallaydi.

Uning buyuk olim bo‘lib yetishishida ustozlarining o‘rni katta. Xususan, Abu Mudar ibn Jarir ad-Dabbiy al-Isfahoniyan til, lug‘at va adabiyotdan ta’lim olgan. Bag‘dodda shayxulislom Abu Mansur Nasr Xorisiy, Abu Saad Shaqqoniy, Abul Xattob ibn Abul Batar kabi mashhur olimlardan hadis ilmidan dars oladi. Makkada bo‘lganida esa nahv va fiqh bo‘yicha ilmni Abu Bakr Abdulloh ibn Talxat ibn al-Yabiriyan al-Andalusiy, shayx as-Sadid al-Xayyatiyaldan saboq olgan. Alloma umri davomida Marv, Nishapur, Isfahan, Damashq, Bag‘dod, Hijoz, Makka va boshqa ko‘plab shaharlarda yashab ilm o‘rganadi. Zamashariy ko‘plab asarlarini Makka shahrida yozgani bois ham uni Jorulloh (“Allohning qo‘shnisi”) degan yuksak nom bilan atashgan. Zamashariy umrining oxirlarida Makkadan qaytib, Xorazmda bir necha yil yashaydi va hozirgi Ko‘hna Urganchda vafot etadi.

Zamashariy arab grammatikasi, lug‘atshunoslik, adabiyot, aruz ilmi, geografiya, tafsir, hadis va fiqhga oid 50 dan ortiq asar yaratgan. Ularning aksariyati bizgacha yetib kelgan. Zamashariyning bizga ma’lum bo‘lgan yirik asarlar haqida to‘xtalib o‘tamiz.

“Al-Mufassal” (“Gramatika bo‘yicha mufassal kitob”, 1121) asari arab tili nahvusarfi, ya’ni sintaksis va morfologiyanini o‘rganishda yirik qo‘llanma hisoblanadi. Bu asar nafaqat Sharq, balki G‘arbda ham ma’lum va mashhur edi. Aynan shu asari uchun ham olimlar: “Agar shuturk (Zamashariy) bo‘lmaganida edi, arablar o‘z tillarining nahvi(gramatika)ni unutgan bo‘lardi”,— deb aytishgan.

Gramatikaga oid “SharhabiyatkitobSibavayh” (“Sibavayh kitobining sharhi”) asari arab tilshunosi Sibavayhning kitobiga yozilgan mukammal sharhdir.

Xorazmshoh Otsizga bag‘ishlab yozilgan “Muqaddimat ul-adab” (“Adab ilmiga muqaddima”) asaridagi arabcha so‘zlar ostida forsiy va turkiy tarjimalarning berilishi o‘zbek leksikologiyasi uchun qimmatlidir. Asar 5 ta katta qismga bo‘lingan bo‘lib—otlar, fe’llar, bog‘lovchilar, ot o‘zgarishlari va fe’l o‘zgarishlari haqida bahs yuritadi.

Alloma mintaqaga geografiyasiga oid ilmlarni ham o‘rgangan bo‘lib, uning “Kitob al-jibolval-amkinaval-miyoh” (“Tog‘lar, joylar va suvlar haqida kitob”) asarida geografikjoylar, tog‘lar va dengizlarga oid qimmatli ma’lumotlar keltirilgan. Bu asar G‘arb olimlari o‘rtasida juda mashhur

bo‘lgan, 1856-yilda gollandiyalik arabshunos olim Salverde de Grave tomonidan mukammal tadqiq qilingan holda nashr etilgan.

Allomaning “Asos al-balogsat” (“Notiqlik asoslari”) asarida nutq madaniyati, “Al-Qustos fil aruz” (“Aruzda o‘lchov”) asarida aruz vazni, “Al-foiq fi g‘arib al-hadis” (“G‘arib hadislar haqida qimmatli kitob”) asarida hadisda uchraydigan, ma’nosini anglash qiyin bo‘lgan iboralar, so‘zlar haqida so‘z yuritiladi. Allomaning “Al-Kashshof” asari Qur’on tafsiriga bag‘ishlangan. Dunyoning turli qo‘lyozma xazinalarida ushbu asarning 100 ga yaqin qo‘lyozmalari va asarning o‘ziga bitilgan 20 dan ortiq sharh va hoshiyalar mavjud. Qohiraning mashhur Al-Azhar dorulfununining talabalari ham ushbu kitobdan foydalanib kelishmoqda. Alloma asarlarini qo‘lyozmalari Germaniya, Turkiya, Rossiya, Misr, Eron, Fransiya kabi mamlakatlarda saqlanadi.

Allomani chuqur hurmat va ehtirom bilan “Arab vaajamustozi”, “Xorazm faxri” kabi nomlar bilan ulug‘lashgan. Zamaxshariy ilmiy merosi hech qachon o‘z ahamiyatini yo‘qotmaydi va har doim uning asarlari o‘z yo‘nalishlari bo‘yicha muhim manbalar qatorida tilga olinadi.

Foydalaniman adabiyotlar ro‘yxati:

1. Buyuk ajdodlarimiz. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. – Toshkent. Davlat ilmiy nashriyoti, 2010-yil.
2. 100 Markaziy Osiyo mutafakkirlari. Toshkent Islom Universiteti. 2011-yil.
3. Qadriyat.uz “Irfon” taqvimi, 2010-yil 4-son.

THE LEVEL OF LOCAL STAFFING OF THE MAIN SECTORS OF SOCIETY (ON THE EXAMPLE OF 80-90S)

Usmonaliyev Ikromjon Murodjon og‘li

Researcher of Kokand SPI

ikromjonusmonaliyev606@gmail.com

tel: +99890-157-78-79

Dadamirzayev Bobirjon Bahodir og‘li

Teacher of the 19th school of Kosonsoy district

ikromjonusmonaliyev606@gmail.com

tel: +99890-157-78-79

Annotation. This article describes the shortage of local workers, the inadequate working conditions, and their lifestyle based on criticism and analysis.

Keywords. policy, labor force, power, population weight, labor force, natural increase, labor resources, indicator, qualification

The shortage of local workers in industrial enterprises means that many managers, without leaving the center line, do not take seriously the training of local youth, and in a way that is easy for them, but creates a problem for local employment. went and continued the way of bringing in ready cadres from other republics. More and more central government officials are working hard to achieve their main goals. Thousands of workers and employees from other regions have been hired due to overcrowding in the country. In particular, in Tashkent alone, in 1985-1986, despite the surplus of 200,000 people, about 125,000 foreign workers and specialists from the RSFSR, Belarus and Ukraine were attracted to the country to form new production and labor collectives [1]. However, Uzbek and Central Asian scientists have noted that in recent years a large amount of labor has been brought from the southern regions of the union to the Central Asian republics, as well as to Uzbekistan, and now many jobs are created only by indigenous peoples. made suggestions to replenish the account. However, such offers were often rejected, and rude treatment was allowed, with locals coming to the industry seeking employment from rural areas being unskilled and having many children, often denied employment. At a time when the situation is difficult, the increase in the number of unemployed in the country has led to the aggravation of housing and other social problems, which are a major problem for the local population. Management has found various excuses for these problems. Unfounded allegations have been made that the Uzbek people are not suitable for work in modern industries and that many young people are unemployed. Indeed, there were about one million unemployed in the republic in the late 1980s. Among the unemployed, the so-called officially unemployed part of the working age population, those aged 16-29 accounted for 33.5% in 1970, 46.7% in 1979, and more than 50% in 1986.[2] However, this is not due to their lack of enthusiasm for work, but due to the targeted policy of the center, as well as the lack of modern methods of production and labor organization by some local officials, their jobs, housing. , was also due to insufficient capacity to address issues such as kindergartens.

The Soviet leadership was afraid that the national cadres would think more in the interests of their country and worry about its further development. The pride and national feelings of each nation in its own country will be stronger than others. Due to this, the issue of national training was not given enough attention. As a result, the share of national staff in some enterprises has fallen sharply. In particular, in the mid-1980s, 26.3% of the total number of employees at the Navoiazot Production Association were local due to neglect of the national staff.[3] There are many shortcomings in the personnel policy of industrial enterprises. The concentration of the local population in the traditional sectors of social production, which are mainly technically imperfect, with a low level of automation, and a small number of areas that determine the development of science and technology in the period under study showed many shortcomings in personnel policy. . In particular, after 1985, the industrial national cadre of the working class was concentrated mainly in the entil (67.5%) and food (59%) industries. There were almost no Uzbek workers in heavy industry. For example, in non-ferrous metallurgy their number was 31.4%, in mechanical engineering and metalworking - 32.3%, in chemical and petrochemical industries -

35.2%, in energy - 46.1%. In many enterprises, especially in the Union, these figures are even lower, for example, at the Podyomnik plant in the 1980s, indigenous peoples accounted for 10% of the total number of employees, and at the Almalyk Mining and Metallurgical Combine 12.8 %, In the Tashkent Tractor Association it was 13.1%. [4]

During the years of Soviet rule, the local population was somewhat alienated from large-scale industrial production. Industrialized areas were deliberately established and developed with very little participation of the local population, mainly by attracting workers from the central regions of the former union. In 1989, for example, the number of people employed in the economy was 5.3 million. The share of Uzbeks in industrial production is only 0.7 million. formed a man.

The Soviet government's management policy was influenced by the center's colonial-consumerist attitude to the republic and its policy of regular Russification of the country. The predominance of the Russian language in industrial enterprises in urban areas in general has created additional difficulties for young men and women from rural areas who do not speak the language well to pursue industrial careers. This is especially true in the training of workers in new, more complex specialties. The fact that the training was mainly in Russian, and the fact that the coaches spoke more Russian, frightened the rural youth to come and work here.

References

1. Bobojonova D. "Socio-economic relations in Uzbekistan (on the example of 70-80 years)" T .: "Shark", 1999, - page 103
2. Xojimirzaev M. "The working class of Uzbekistan: problems of development" T .: "Man and politics", 1991, № 9, page 22
3. Maksakova L. "Employment: from a comprehensive approach to a science-based strategy," page16.
4. Bobojonova D. "Socio-economic relations in Uzbekistan (on the example of 70-80 years)" T .: "Shark", 1999, - page 111

AMIR TEMUR VA TEMURIYLAR DAVRI MADANIYATI.

*Hojjiyeva Gulgur Nuriddinovna
Navoiy viloyati G'ozg'on shahar
6-umumiy o'rta ta'lif maktabi tarix fani o'qituvchisi
Telefon raqami: 90 6191519
Qurbanova Munira Tohirovna
Navoiy viloyati G'ozg'on shahar
6-umumiy o'rta ta'lif maktabi tarix fani o'qituvchisi
Telefon raqami: 919911591*

Annotatsiya. Amir Temur va uning avlodlari hukm surgan tarixiy davrni nazardan o'tkazar ekanmiz, bunda ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy taraqqiyotning yuksak marralari sari ko'tarilgan Movarounnahr va Xurosonning butun yorqin manzarasi ko'z o'ngimizda namoyon bo'ladi. Markaziy Osiyo xalqlari sivilizatsiyasi va madaniyati ravnaqining yuqori cho'qqisi hisoblangan Temuriylar davri nafaqat shu mintaqaga doirasida, balki umumjahon miqyosida ham o'ziga xos yuksak bosqich bo'ldi. Uning qudratli aks-sadosi asrlar osha avlodlar qalbi va tafakkurini hamon nurlantirib kelmoqda.

Kalit so'zlar. Tarix, Amir Temur, Xuroson, ilm-fan, Movarounnahr, Samarqand, Mirzo Ulu g'bek, Bobur, musavvirlik.

Ona tariximizning mana shu muhim bosqichida xalq dahosi, qudrati bilan betimsol moddiy va ma'naviy madaniyat namunalari, mislsiz osori atiqalaru monumental me'moriy obidalar bunyod etildi. Ilm-fan yuksaldi. Bunday yuksalish Amir Temur va uning avlod-larinilgina ilm-fan, ma'rifat ravnaqiga alohida rag'bat, katta sa'y-harakat bog'laganliklari natijasi bo'ldi. Xususan, Amir Temur siyosiga to'xtaladigan bo'lsak, uning o'zi yuksak ma'rifatparvar hukmdor sifatida xalq ichidan chiqqan qanchadan-qancha noyob iste'dodlar, ilmu urfon va din ahllari, me'moru hunarmandlarni parvarishlab o'stirish barobarida mam-lakat obodonligi, ravnaqi uchun ham doimiy harakatda, izlanishda bo'ldi. Uning davrida Samarqand va yurtning boshqa hududlarida qad rostagan serhasham saroylar, bog'-rog'lar, masjid-u madrasalar, rabot-u karvonsaroylar, ko'priklar, suv havzalari va boshqa inshootlar Sohibqiron salohiyati va faoliyatining nechog'lik ko'p qirraliligiga dalolatdir.. Shohruh Mirzo va uning vorislari tomonidan barpo etilgan 150 dan ziyod mashhur obidalar, jumladan, «Bog'i Zog'on», «Bog'i jahon» qal'a maskanlari, «Gavharshodbegim» madrasasi, Boysunqur «Nigoriston» (Badiiy akademiyasi), yoxud Husayn Boyqaro davrida (1469-1506) uning do'sti, she'riyat mulkinining sultonini Alisher Navoiy rahnamoligida Hirot va uning atrofida qurilgan 300 dan ziyod noyob bino va inshootlar: masjid, madrasa, maqbara, xonaqoh, hammomu shifoxonalar, saroylar, istirohat bog'lari, rabotu karvonsaroylar, suv havzalari, ko'pri, korizlar-bular hammasi Temuriylar zamonasi madaniy yuksalishining ishonchli tasdig'idir.

Ilm-fan ravnaqi. Temuriylar ma'naviy madaniyati to'g'risida gap borganda, dastawal, ona yurtimizda Uyg'onish davrining ikkinchi bosqichi bo'lgan bu oltin asrda ilm-fanning nechog'lik ravnaq topganligi hamda uning jahon ilmu urfonini taraqqiyotiga qo'shgan bebahohissasi haqida har qancha g'ururlansak arziydi. Bu davrning yana bir muhim yutug'i—bu ijtimoiy fanlar, xususan, tarixshunoslik sohasida katta tadqiqotlarning yaratilganligidir. Bu xayrli ishlarning yuzaga chiqishida ham temuriy hukmdorlar tashabbusi va rahnamoligi beqiyos bo'lgan. Jumladan, Amir Temurning «Tuzuklari», Mirzo Ulug'bekning «To'rt ulus tarixi», Bobur Mirzoning «Boburnoma»si ijtimoiy fanlar rivojiga ayricha ta'sir ko'rsatganligi shubhasizdir. Temuriylar davrida salmoqli iz qoldirgan alloma olimlardan Nizomiddin Shomiy va Sharafiddin Yazdiyning «Zafarnoma», Xofiz Abruning «Zubdat at-tavorix», Abdurazzoq Samarqandiynning «Matla ul-sa'dayn» va «Majma' ul-bahrayn» («Ikki saodatli yulduzning chiqish o'rni va ikki azim daryoning quyilish joyi»), Ibn Arabshohning «Amir Temur tarixi», Mirxondning yetti jildli «Ravzat ul-safo» («Poklik bog'i»), Xondamirning «Makorimul axloq» («Yaxshi fazilatlar»), «Xabibus siyar fi axboru afodul bashar» («Xabarlar va bashariyat odamlaridan dilga yaqin siyratlari») asarlari o'sha zamon tarixshunoslik ilmining yuksaklik darajasini o'zida ifoda etadi. Ularning har birida nafaqat u yoki bu hukmdorlarning davlat siyosati yohud harbiy yurishlari yohud shaxsiyatlariga oid ma'lumotlar aks etib qolmay, balki shu bilan birga o'sha davrning

barcha murakkab, ziddiyatli jarayonlari, tarixiy voqealar, hodisalar silsilasi ham ishonarli tarzda yoritilganligi ayon bo‘ladi.

Temuriylar davrida xattotlik, tasviriy san’at va rausiqa madaniyati rivoj topdi. Bu sohada Mirali Tabriziy, Shayx Muhammad, Junaid Naqqosh, Temuriylar davri xattotligi va naqqoshligi maktabi atoqli vakillari: Sultonali Mashhadiy, Abdujamil Kotib, Darvesh Muhammad Toqiy, Mirali Qilqalam, Sulton Muhammad Nur va boshqalarning ijodi benazirdir. Musavvirlilik san’atinimg tengi yo‘q yulduzi Kamoliddin Behzod (1455-3537) ijodi ham Temuriylar davri san’atining yuqori cho‘qqisi hisobfanadi. Uning mo‘yqalamiga oid hadsiz-hisobsiz rangin tasvirlar, chunonchi, Yazdiyning «Zafarnoma», Jomiyning «Salomon va Ibsol», Sa’diyning «Bo‘ston» va «Guliston», Nizomiyning «Xamsa» asarlariga ishlangan miniatura namunalari yohud Hirotdagi «Bog‘i Behisht», «Ov qilayotgan Bahrom Go‘r», «Tuyalar jangi» tasvirlari va shunga o‘xshash rassomchilik asarlari bu tug‘ma ijodkor iste’do-dining yuksak mahorati namunalaridir.

Temuriylar davri madaniy hayotida musiqa san’ati ham alohida o‘rin tutgan.

Foydalaniman adabiyotlar ro‘yxati.

1. ibn Arabshoh, Ajoyib al-maqdur fi tarixi Taymur (Temur tarixida taqdir ajoyibotlari), T.92
2. Axmedov B. Sohibqiron Temur (hayoti va ijtimoiy-siyosiy faoliyati). T., 1996.
3. www.ziyouz.com.

O'ZBEKISTON HUDUDLARINING XONLIK LARGA BO'LINIB KETISHI.

*Mambetaminova Gulnaz Mambetsapayevna
Qoraqalpog'iston Respublikasi Ellikqal'a tumani
32-umumiy o'rta ta'lim maktabi tarix fani o'qituvchisi
Telefon raqami: 93 206 65 64*

Annotatsiya. Markaziy Osiyo ayniqsa o'zbek xalqi tarixida –xonliklar davri alohida o'ren tutadi. Ko'p ming yillik o'zbek xalqi tarixida bu davr o'zining muddati bilangina emas, balki, shu davrda xalqimizning ijtimoiy-siyosiy hayotida yuz bergan juda katta voqealar bilan ham ajralib turadi. Temur vafotidan so'ng Temuriy shahzodalar o'rtasida boshlanib ketgan to'xtovsiz urushlar sohibqiron ne mashaqqatlar bilan bunyod etgan qudratli davlatni parchalanib ketishiga sabab bo'lди. Asta-sekin bu qudratli davlat tarkibidan qator davlatlar va mulkler ajralib chiqib ketdi.

Kalit so'zlar. Xorazm, Astrobod, Hisor, Badaxshon, O'rta Osiyo, Qipchoq, Qora dengiz, Xiva, Abdulkayrxon, Qiyot-qo'ng'irot, Uyg'un-nayman, Qongli-qipchoq .

Xorazmdan Astrobodgacha keng hududda joylashgan turkmanlar birinchilardan bo'lib temuriylar davlatidan ajralib chiqdilar. Xuddi shu vaqtida Farg'ona vodiysi ham ajralib mustaqil bo'lib oldi. SHuningdek, Hisor va Badaxshon ham mustaqil davlatga aylandi. Natijada O'rta Osiyodagina emas balki, Xuroson va Eron hududlarida ham temuriylar davlati yiqilgan edi. Temuriylar davrida buyuk Temur davlatining bunday parchalanib ketishi G'arbda Qora dengiz qirg'oqlaridan boshlanib, SHarqda Irtish daryosi va Balxash ko'liga qadar, janubda esa Sirdaryoning quyi oqimlarigacha cho'zilgan. Qipchoq dashtlarida yashovchi O'zbeklar deb atalmish turkiy tilda so'zlashuvchi ko'chmanchilarni Movaraunnahr yerlariga hujum qilib uni zabit etishlari uchun qulay sharoit yaratib berdi. O'z vaqtida mug'ullar istilosi ostida qolgan hududi zabit etilib, Jo'ji ulusiga kiritilgan Dashti Qipchoq aholisi Jo'ji o'limidan keyin uning o'g'illaridan biri SHaybonquli ostida o'zining mustaqil ulusini tashkil etish uchun kurash olib boradi. Natijada YOyiq daryosining SHarqidan Sirdaryo buylarigacha bo'lgan yerlarda bunday ulus bapro etiladi. XV asrda ana shu SHaybon boshchiligidagi ulusda yashagan ko'chmanchilar o'zbek nomi bilan atalganlar. XVI asr Xiva tarixchisi Abdulg'oziyning yozishicha (1603-1664) asosan chorvachilik va ko'chmanchilik bilan shug'ullanuvchi o'zbeklarning ko'pchiligi yozni YOyiq daryosining yuqori oqimida, qishni esa Sirdaryoning quyi oqimida o'tkazadilar. Bu yerda o'zbeklardan tashqari qipchoqlar qo'ng'irotlar uyshun, nayman va boshqa qabilalar ham yashagan bo'lib, ular o'sha o'zbeklar tarkibiga kirar edi. XV asrning 20 yillariga kelib Dashti Qipchoq urug'lari ichida SHayboniylar urug'i (o'zbeklar) oldinga chiqdi. Bu urug'ning eng ko'ga ko'ringan vakili, ko'chmanchi o'zbeklar davlatining asoschisi Abdulkayrxon bo'lib, u o'zidan oldin bu yerda hukmronlik qilgan Baroqxondan farqli o'laroq, taxtni o'zgalar yordamida emas, balki bir qator o'zbek qabilalari, chunonchi Nayman, Qo'ng'irot, Qiyot, Durman, Uyg'ur, Uyshun va boshqa qabilalarning yordamida egalladi. U juda qisqa vaqt ichida yirik davlatni vujudga keltirdi va bu davlatni uning o'zi 1428 yildan 1468 yilgacha boshqardi. Biz yuqorida ta'kidlaganimizdek, Abdulhayhon boshliq o'zbeklar asosan ko'chmanchi xalq bo'lib chorvachilik bilan shug'ullanganlar. SHu bois ularga chorvachilik mahsulotlarini hunarmandchilik va qishloq xo'jaligi mahsulotlariga almashadigan xalqlar va hududlar kerak edi. Bundang tashqari bu davrga kelganda ko'chmanchi o'zbeklarning katta qismi feodal munosabatlarining rivojlanishi natijasida o'z o'tloq va podalaridan ajragan bo'lib, ularning o'troq hayot kechirishi uchun Movaraunnahr yerlari kerak edi. Xonliklardagi sotsial-iqtisodiy va madaniy hayot masalasi juda murakkab bo'lgan. Xiva xonligiga asos solgan paytda xonlik aholisi 900 ming kishini tashkil etgan. Aholining yarmi ko'chmanchi edi. Xonlikdagi aholining 65 foizini o'zbeklar, 26 foizini turkmanlar, qolgan qismini esa qoraqalpoqlar, qozoqlar va boshqalar tashkil qilgan. Xonlik hududida 20 dan ortiq o'zbek qabilalari bo'lib ular qiyot, qo'ng'irot, nukus, mang'it, uyg'ur, nayman, qipchoq va boshqa qabilalar edi. O'zbeklar asosan o'troq hayot kechirib, dehqonchilik bilan shug'ullanganlar. Xiva xonligidagi aholi etnik va til jihatdan bir-biridan farq qiladigan quyidagi to'rtta guruhga bo'lingan bo'lgan. 1. Til jihatdan turkiylashgan qadimgi Xorazmliklarning avlodlari, bular ko'p chetdan turli sabablarga ko'ra kelib qolgan guruhlarni o'ziga singdirishga erishgan. Bularni kasbu-korlari dehqonchilik, hunarmandchilik va savdo-sotiq bo'lgan. 2. Xonlikning g'arb va janubiy tomonlarida turkman qabilalari joylashgan. Ular o'troq

hayot kechirsalarda, asosan kasbi chovachilik bo'lib, ular yer-mulklaridan oladigan umumiy daromadning 10G'1 qismi miqdorda soliq to'lashgan (xonga). Bundan tashqari ularning adoqli, xizr eli qabilalari xonni navkarlar bilan ta'min etib turgan. 3. Elbarsxon Xorazmga xon bo'lib kelganda u bilan birga Dashtu qipchoqdan o'zbeklar kelgan. Ular yarmi ko'chmanchi hayot tarziga ega bo'lib, to'rtta guruhga bo'lingan: Qiyot-qo'ng'iroq, Uyg'un-nayman, Qongli-qipchoq hamda Nukuz-mang'it. 4. Hukmron tabaqalar, ya'ni "oq suyaklar" bo'lib, ularning qo'lida juda katta boylik va qullar bo'lgan (qullar bular asirga Eron va Rossiyadan tushgan odamlar). Xiva xonligi hududi juda qadimdan Markaziy Osiyodagi tsivilizatsiya o'choqlaridan biri bo'lib kelgan. Garchi u xonlik sifatida 400 yildan ortiq hukm surgan bo'lsa-da, qadimiyligi jihatidan bir necha ming yillik madaniy taraqqiyot tarixiga ega. Bu taraqqiyot o'zida o'zbek halqi davlatchiligi va madaniyatining eng yaxshi an'analarini mujassamlashtirgan bo'lib, hududiy jihatdan o'ziga xos xususiyatlarga ham egadir.

Foydalaniman adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston tarixi T., «Yangi asr avlod» 2003 y.
2. O'zbekiston tarixi - Toshkent Davlat universiteti - T. Universitet, 1997 yil.

TA'LIMDA TARBIYANING UZVIY BOG'LIQLIGI MUTAFAKKIRLAR TALQINIDA.

*To'xtamisheva Hilola Muxammadovna
Navoiy shahar 12-AFCHO'IM tarix fani o'qituvchisi
Telefon raqami: 93 4381512*

Annotatsiya. Bugungi rivojlanayotgan jamiyatda bolalar ta'limalda eng avvalo tarbiyaning o'rni beqiyos. Yurtimizda yashab o'tgan buyuk allomalarining ilmiy qarashlari va yuksak malakalarini ko'p hollarda hayotiy dasturil amal sifatida qo'llaymiz. Ularning farzand tarbiyasi borasidagi harakatlari barchamiz uchun ibrat. Hatto Mirzo Ulug'bek ham o'zi munajjim bo'lishiga qaramasdan ko'plab asarlarida tarbiyaga urg'u beradi. Shu bois u faqat shoh sifatida emas, ilm-fan va madaniyat taraqqiyot homiysi sifatida ham tarixda abadiy nom qoldirdi. Jumladan, Ulug'bekning "Tarixi arba ulus" kitobida bolalarga beriladigan ta'limg-tarbiyaning mazmuni o'qituvchining vazifalari ham ifodalangan.

Kalit so'zlar. Allomalar, "Tarixi arba ulus", Ulug'bek, Bobur, Temuriylar sulolasi, E.Xeminguey, g'azal va ruboiy, savodxon va ma'lumotli.

Mirzo Ulug'bek bolalarning barkamol inson bo'lib yetishishlari uchun ularni o'qitish va tarbiyalash zarurligini, turli bilimlarni o'rganishga qiziqtirish kerakligini qayd etadi. U: "Bilimlarni egallash juda ham qiyin va mashaqqatlidir... bunga erishish uchun hayotni o'rganish, hormay-tolmay shug'ullanish, o'z aqlini takomillashtirish lozim", - degan edi. Ulug'bek bolalarni tarbiyalashda uy sharoiti muhim o'rin tutishini ular savodxon va ma'lumotli kishilar bilan birga bo'lsa, savodli va ma'lumotli bo'lishga qiziqishini, savodli ota-onalargina o'z farzandlariga to'g'ri tarbiya bera olishini, chidamlilik va mehtansevarlik sifatlari tarbiya uchun zarurligini bayon va isbot qilgan.

Temuriylar sulolasining dilbar vakili Zahiriddin Muhammad Boburga ajoyib sarkarda, ma'rifatparvar shoh va nozik didli shoir degan ta'riflar beriladi. Chunki u o'z asarlarida go'zallikni kuylagan, insonlarni yaxshilik qilishga, hunar, ilm-fanni o'rganishga da'vat etgan. Bobur ijodiyotidan ta'limg-tarbiya, odob-axloq masalalari keng o'rin oladi. U g'azallaridan birida shunday deydi:

Xulqingni rost qilg'il har sorig'aki borsaning,

Axsanta deb bari el gar yaxshi ot chiqarsang,-

Boburning hayotini o'rganar ekanmiz, uning o'zi ham umr bo'yini ana shu baytga rioya qilganligi ayon bo'ladi. Boshqa ko'p g'azal va ruboilyarida ham axloqning barcha normalariga rioya qilish kerakligini va shundagina kishi el hurmatiga, katta baxtga sazovor bo'lishini ta'kidlagan.

Bobur inson kamolotining birinchi ostonasi oila ekanligini uqtirib, u jarayon nihoyatda qiyin va murakkabligini his etgan edi. Bolalarning axloq-odob qoidalarini o'rganishi ko'p jihatdan atrofdagi shaxslarga bog'liqligini yaxshi bilgan Bobur o'z farzandlarini tarbiyalashda tadbirkor, bilimdon odamlar bilan maslahatlashib, tajribali fozil va tarbiya ko'rgan kishilar bilan kengashib ish tutgan.

E.Xeminguey Bobur ijodini o'rganib shunday degan edi: "...U tug'ilishdayoq barcha bilimlar bilan qurollanib, dono bo'lib tug'ilgandek ko'rindi, chunki oddiy odam umrbo'yini urinib egallaydigan donoliklarni haqiqiy iste'dod goho ko'z ochib yunguncha tez egallaydi. Boburning did darajasi, talantining kuchi va imkoniyatlari jihatdan ana shunday san'atkorlar toifasiga kiradi".

Albatta, bu ikkala temuriy shahzodalarimiz nafaqat bilim cho'qqlarini zabit etishgan, balki tarbiya borasida ham o'ta odob-axloqli ekanliklarini ularning qarashlaridan bilishimiz mumkin.

Ajdodlarimiz umr yo'lini darslar davomida o'quvchilarga hayotiy misollar orqali tushuntirib borsak maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu mushkul, albatta. Sababi bugunning o'quvchisi tarizni bo'lgan voqeа deb emas, balki ertak sifatida qabul qiladi. Ularda aniq tasavvur hosil qilish va ularni ishontirish uchun biz buyuklar hayoti aks etgan filmlarga muhtojmiz. O'quvchilar texnika borasida hammadan ilg'or. Ammo ularning ma'naviy-ma'rifiy ongi "sug'orilishi" lozim. Bu

jarayonning amalgaliga oshishi esa o'qituvchilar bilan birga jamiyatning barcha a'zolariga bog'liq.
Zero, "Bir bolaga yetti mahalla ota-onan".

Foydalanimizga adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. - T.: «O'zbekiston», 2003, 38-b.
2. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lif to'g'risida»gi qonuni. - T.: 1997.
3. O'zbekiston Respublikasining Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi. - T.: 1997.
4. Azarov Y.P. Tarbiyaviy ish metodikasi. - T.: «O'qituvchi», 1991, 67-b.
5. Амонашвили ІІІ. А. Размышления о гуманной педагогике. - М.: Знание, 1996, 147-с.

IMOMOTA ZIYORATGOHI VA UNING TARIXI.

*Yunsova Feruzaxon Muhammdsodiqovna
Andijon viloyati Xo'jaobod tumani 30-umumiy
o'rta ta'lif maktabi tarix fani o'qituvchisi
Telefon raqami: 99 060 82 84*

Agar kimda-kim bizning qudratimizga shubha qilsa, biz qurgan binolarga boqsin.

Annotatsiya. Mamlakatimiz har bir hududi nafaqat tabiiy iqlimi, balki boy tarixiy merosi, o'ziga xos udumlari, turmush tarzi, hatto turfa an'analari bilan bir-birini aslo takrorlamaydi. Shu bois ham bu yurtni ko'rmoq, uning havosidan nafas olmoq istagida dunyoning turli burchaklaridan tashrif buyurayotgan sayyohlar soni yil sayin ko'paymoqda. Xususan, turizm sohasidagi yuksak salohiyat, zamonaviy infratuzilmaga ega Andijon viloyatidan mahalliy va xorijiy mehmonlarning qadami uzilmaydi.

Kalit so'zlar. Past Darg'om , Imom Alqama, shayx Najmuddin ota, Mavlono Oshiq, Ko'k tosh ota, V. Vyatkin, Hazrat Imomi Alqama.

Andijon viloyatida 370 dan ziyod madaniy meros ob'ektlari mavjud. Ularning har biri bamisolgi o'tmishning o'qilmagan sahifasi. "Jom'e" va "Ahmadbek hoji mehmonxonasi" majmualari, "Qutayiba ibn Muslim", "Shirmonbulloq", "Imom ota" ziyoratgohlari Andijon tarixidan so'zlovchi maskanlar sifatida ko'pchilikning e'tiborini tortayotgan bo'lsa, "Mingtepa" yodgorligi, "Xontoq" va "Fozilmon ota" dam olish maskanlari don-i dunyoga ketgan. Bu erga hatto Frantsiya, Yaponiya, Xitoy kabi ko'plab xorijiy davlatlardan mutaxassislar tashrif buyurib, izlanishlar olib borishmoqda. Bugun shunday ziyoratgohlardan bo'lmish Imomota ziyoratgohi haqida biroz to'xtalamiz. Ziyoratgoh qadimdan islom olamida munosib o'rin tutgan Imom Muhammad Hanafiya nomi bilan atalib kelingan. Tadqiqotchilar N.Abdulahadov, V.Azimovlarning "Oltiariq ziyoratgohlari", "Nasibanomayi Muhammad Hanafiya" kitoblarida keltirishicha, islom lashkarboshisi Hazrati Alining o'g'li Muhammad Hanafiya Xurosonni zabit etib, aholining islomga kirishida xizmatlari katta bo'lganligi uchun "Xuroson ota", "Imom ota" nomini olgan, shuning uchun bu o'lkada Bobo Xuroson, Imom ota nomlari bilan bog'liq diqqatga sazovor joylar mavjud. XVIII asrga oid ziyoratxona-xonaqoh XIX asr oxirlarida andijonlik Mahmudali-boy tomonidan qayta tiklangan. Ushbu obyekt 1982-yilda me'moriy yodgorlik sifatida davlat muhofazasiga olingan.Past Darg'om tumani hududida joylashgan 150 ga yaqin tarixiy qo'rg'on, tepalik va masjidlar O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2014 yil 15 dekabrdagi qarori bilan ro'yxatga kiritilgan. Bu yerda Imom Alqama qadamjosi, yassaviya tariqatining yirik namoyandalaridan biri shayx Iftixor ibn Makka, shayx Najmuddin ota, Mavlono Oshiq (Mir Ne'matulloh), murshidi komil Hidoyatxo'ja majzub, Ko'k tosh ota kabi o'nlab ziyoratgohlari o'rin olgan. V. Vyatkin Anhor (hozirgi Past Darg'om) tumanidagi qishloqlarni birma-bir yodga oladi, jumladan, "Chortut, sharqda Zaxliq, Navbog', Yangiqishloq, Shombuloq va qadimiy Imom qishlog'i Ko'shki Alqama yaqinida joylashgan", deb ta'kidlab o'tgan. O'zbekiston Respublikasi Markaziy davlat arxivi fondida saqlanayotgan vaqf hujjatiga ko'ra, Samarqand viloyati Anhor tumanidagi fayzi osor, Mullo Imom (Hazrat Imom Alqama) xonaqohiga tegishli yerlar Buxoro amiri Amir Shohmurod (1785–1800) tomonidan muhr bosilib, vaqf qilin-gan. Ushbu hujjatda mazkur xonaqoh "Hazrat Imom Alqama xonaqohi", deb ta'kidlangan. Bu zoti boborakot haqida hozircha biror bir mukammal manba uchramagan bo'lsa-da, yuqorida manbalarda keltirilgan ma'lumotlarda "Hazrat Imomi Alqama" qadamjosi ekanligiga dalolat bordir. Rivoyat qilishlaricha, Imom Alqama ko'p namoz o'qish, ro'za tutish va sadaqa berish kabilarga jiddu jahd qilardi. O'zining bu xislatlari bilan ibrat ko'rsatib, ahli mo'minlarni insof-diyonatga, xayru saxovat, ezgu ishlarga da'vat etgan. Mahalliy aholi bu xonaqohni "Imom ota" ziyoratgohi deb e'tirof etib, ziyorat qiladi. Ziyoratgohda – Imom ota mozorining kunchiqar tomonida balandlikda Yaratganning yo'lida majzubona hayot kechirgan, amali xalq tashvishida bo'lgan mutasavvuf alloma Hidoyatxoja majzub (hijriy 1244/1827 yilda) dafn etilgan. Bu ziyoratgoh ham Samarqand qozi kaloni (Abu Tohirxoja) tomonidan "duo mustajob joy", degan ta'rifga loyiq ko'rilgan muqaddas maskanlardan biri sanaladi.**Imom ota - Xo'jaobod tumani-dagi bu ziyoratgoh kunlar isishi bilan yanada gavjumlashadi. So'lim va bahavo mas-**

kanda yurtimizning uzoq-yaqin hududlaridan kelgan ziyyoratchilarни ham, hattoki, xorijiy sayyoohlarnи ham uchratish mumkin.

Foydalaniman adabiyotlar ro‘yxati.

1. Sh.Mirziyoev. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. T. «O‘zbekiston» 2016.
2. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo‘q .T. “SHarq” 1998.
3. www.ziyouz.com

TA'LIM – KELAJAK POYDEVORI

*Mamadaliyeva Shoxista Xudoyberdiyevna
Sirdaryo viloyati Guliston shahri
Halima Xudoyberdiyeva nomidagi
ona tili va adabiyot fanlarini chuqurlashtirib o'qitishga
ixtisoslashtirilgan maktab-internatining tarix fani o'qituvchisi
Tel 901076822*

Annotatsiya: Ushbu maqolada 2017 – 2020 - yillar oralig‘ida ta’lim sohasini amalga oshirayotgan islohotlar haqida fikr boradi.

Kalit so‘zlar: “ta’lim tizimi, kitob.uz, Prezident maktablari.

Respublikamizda “ta’lim tizimi”ni isloh etishga davlat siyosati darajasida qaralmoqda. Jumladan 2017-2021- yillarga mo‘ljallangan “harakatlar strategiyasi”da ham ta’limga alohida berilmoxda. O‘tgan yillar mobaynida ham bu sohani rivojlantirish uchun bir qator chora tadbirlar amalga oshirildi.

Mamlakatimizda istiqlolning dastlabki yillardan boshlab ta’lim-tarbiya tizimini tubdan isloh qilishga alohida e’tibor qaratilib, farzandlarimizning jahon andozalari darajasida zamonaviy bilim va kasb-hunarlarini egallashi, jismonan va ma’nан yetuk insonlar bo‘lib ulg‘ayishi, ularning qobiliyat va iste’dodini, intellektual salohiyatini yuzaga chiqarish, yosh avlod qalbida Vatanga sadoqat va fidoyilik tuyg‘ularini yuksaltirish borasida ulkan ishlar amalga oshirilmoqda.

Prezidentimizning 2017-yil 7-fevraldag‘i “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi farmonida ijtimoiy soha, xususan, ta’lim va ilm-fan sohalarini takomillashtirish borasida qator vazifalar belgilangan.

Hujjatda ta’lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, yangi ta’lim muassasalari qurish, mayjudlarini rekonstruksiya qilish va kapital ta’mirlash barobarida ularni zamonaviy o‘quv va laboratoriya jihozlari, komputer texnikasi, o‘quv-metodik qo’llanmalar bilan ta’minalash nazarda tutilgan.

2017-2021-yillarda oliy ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish dasturini ishlab chiqish, o‘quv dasturlarini yanada zamonaviylashtirish, pullik xizmatlar ko‘rsatish va moliyalashtirishning qo‘sishimcha manbalarini izlashda oliy o‘quv yurtlarining vakolatlarini kengaytirish yo‘li bilan ularning mustaqilligi bosqichma-bosqich rivojlantirib boriladi.

Xalq ta’limi vazirligi tizimida o‘quvchilar o‘rtasida kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini targ‘ib qilish uchun kitob.uz sayti yaratilgan. Saytga jami 803 nomdagi, shundan, 655 nomada o‘zbek va 148 nomda jahon bolalar adabiyoti namoyondalari asarlarining elektron varianti joylashtirilgan. www.kitob.uz saytiga badiiy adabiyotlarning MRZ shaklidagi audio resurslari joylashtirilmoqda. Saytga o‘quvchilar mutolaasi uchun tavsiya qilingan 125 nomdagi adabiyotlar ro‘yxati joylashtirilgan.

Vazirlik markaziy apparati tarkibida o‘qituvchilarning sha’ni va qadr-qimmatini himoyalash, ular huquqlarining buzilishiga yo‘l qo‘ymaslik, davlat organlari va boshqa tashkilotlarning ta’lim muassasalari faoliyatiga asossiz aralashuviga yo‘l qo‘ymaslik maqsadida Nazorat-huquqiy xizmati tashkil etildi.

Respublika maqsadli kitob jamg‘armasi Moliya vazirligidan Xalq ta’limi vazirligiga o‘tkazildi. Xalq ta’limi sohasida loyiha hujjatlariga texnik topshiriqlarni ishlab chiqish va qurilish ob’ektlari sifatini nazorat qilish injiniring kompaniyasi tashkil etildi.

2018-yil davomida Xalq ta’lim vazirligi ilg‘or xorijiy tajribalarni o‘rganish uchun rivojlangan mamlakatlar hamda ularning davlat va xususiy tashkilotlari bilan uchrashuvlar va muzokaralar o‘tkazildi. Ular orasida Finlyandiya, Xitoy, Buyuk Britaniya, Germaniya, AQSH kabi mamlakatlari vakillari bor. Vazirlik vakillari Janubiy Koreya va AQSH tashrif buyurdilar va mahalliy tashkilotlar bilan hamkorlik aloqalarini o‘rnatdilar. 2018-yil davomida xalq ta’lim sohasida katta ko‘lamdag‘ ishlar amalga oshirilgan bo‘lsa ham, sohada amalga oshirilishi lozim ishlar ko‘p. Hozirda ishlar asosan muammolarni aniqlash va ularga yechim topish ustida ish olib borilgan bo‘lma, keyingi bir necha yil ta’lim sifatini, o‘quv dasturlarini va darsliklarni takomillashtirishga yo‘naltiradi.

Xalq ta’limi sohasidagi islohotlarga ko‘maklashish jamg‘armasi tashkil etildi, shu bilan birga 2019-yil 1-yanvardan xalq ta’limini rivojlantirish jamg‘armasi tashkil etildi.

2019-yilda ham sohani rivojlantirishga qaratilgan quyidagi ustuvor vazifalar bajarilib amalyotta qo'llanildi:

1. Umumiy o'rta ta'limning o'quvchilarni mustaqil fikrlashga undaydigan Davlat ta'lim standartlari o'quv dasturlari va o'quv rejalarini qaytadan ko'rib chiqilib, takomillashtiriladi.
 2. Har bir hududda (birinchisi 2019 yilda Qoraqalpog'istonda) iqtidorli o'quvchilar uchun «Prezident maktablari» tashkil etildi.
 3. 2019 yildan boshlab, barcha sharoitlarga ega bo'lgan «Zamonaviy maktab» barpo etildi.
- Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki, qisqa muddat davomida ta'lim tizmini rivojlanishida katta g'alabalarga erishildi, bu esa yurtimizni dunyo hamjamiyatida o'z nufuzini yanada oshirib xalqimiz turmush tarzini yaxshilashga xizmat qiladi.

Foydalilanigan adabiyotlar

1. <https://www.gazeta.uz/oz/2018/12/13/xtv-ustuvor-vazifalar/>
2. <https://www.gazeta.uz/oz/2018/12/13/xtv-ustuvor-vazifalar/>

BERUNIYNING TA'LIMIY VA AXLOQIY QARASHLARINING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI

*Ravshanov Qutbiddin To'raqulovich
Navoiy viloyati Xatirchi tuman 5 – umumta'lim
maktabi tarix fani o'qituvchisi
93 316 20 66*

Annotatsiya. Mustaqillikka erishganimizdan keyin xalqimiz o‘z yurtining tili, madaniyati, qadriyatlari va tarixini bilishga, o‘zligini anglashga qiziqishi ortib bormoqda. Odamzod borki, avlod-ajdodi kimligini nasl-nasabi, o‘zi tug‘ilib voyaga yetgan makoni, Vatanining tarixini bilishni istaydi. Bugungi kunda O‘zbekiston nafaqat sharq, balki umumjahon sivilizatsiyasi beshiklaridan biri bo‘lganini dunyo tan olmoqda. Bu qadimiy va tabarruk tuproqdan buyuk allomalar fozilu - fuzalolar, olimu - ulamolar, siyosatchilar, sarkardalar yetishib chiqqan. Ana shunday allomalardan biri buyuk vatandoshimiz Abu Rayhon Beruniydir.

Kalit so‘zlar. Tarix, siyosatchi, ensiklopedist, “Minerologiya”, geologiya, falsafa

Beruniyni yer yuzidagi barcha mamlakatlар buyuk ensiklopedist olim sifatida yaxshi bilishadi. Abu Rayhon Beruniy boshlang‘ich ta’limni olgach, o‘sha davrda fan – madaniyat taraqqiy etgan Xorazmning peshqadam olimlaridan saboq oladi. Beruniy Xorazm tili bilan birga sug‘diy, forsiy, suryoniy, Yunon, qadimgi yahudiy tillarini, hatto qadimgi hind tili sanskritni ham o‘rgangan. U Yunon klassik ilmi, astronomiya, geografiya, botanika, matematika, geologiya, tarix, etnografiya, falsafa va filologiyadan ham chuqur bilim oladi. Beruniy yirik olim Abu Nasr Ibn Iroqdan Yevklid geometriyasi, Ptolemyning astronomik ta’limotlaridan dars olgan. Beruniy hali juda yosh olim bo‘lishiga qaramay, Kot shahrda 994-995 yillarda astronomik kuzatishlar o‘tkazgan. Bu kuzatishlar uchun o‘zi astronomik asboblar ixtiro etgan. Bundan ming yillar avval yaratilgan ushbu fan sohalariga oid asarlar hali-hanuz o‘z ahamiyatini yo‘qotgani yo‘q. U qomusiy olim sifatida tarix, falsafa, astronomiya, geografiya, tibbiyot, matematika, fizika, adabiyot kabi fanlarni mukammal o‘rgandi va ilmiy izlanishlar olib bordi. Beruniyning falsafiy qarashlari hozirgi zamon fani uchun ham katta qiziqish uyg‘otadi. Ana shu nuqtai nazardan Beruniyning merosini tadqiq qiluvchi ko‘pgina olimlarning e’tiroficha, u o‘z davrining ajoyib qomusiy olimi bo‘lgan. Beruniyning turli fanlar sohalarini bo‘yicha qo‘llagan tajribaviy uslubi naqadar foydali ekanligini “Minerologiya” asarida yaqqol ko‘rishimiz mumkin. Beruniy bir necha yil kamyob metallar va qimmatbaho toshlar ustida kuzatishlar va tajribalar olib boradi va keyinchalik ana shu tadqiqotlari asosida “Minerologiya” asarini yaratadi. Beruniyning ilmiy bilimlarni egallash yo‘llari, usullari haqidagi fikrlari hozirgi davr uchun ham dolzarbdir. Beruniy o‘z merosidan o‘quvchiga ta’lim berishda:

-o‘quvchini zeriktirmaslik, uzviylik, izchillik, tahlil qilish va taqqoslash, ma‘lumdan noma‘lumga, yaqindan uzoqqa, soddadon qiyinda qarab borish, takrorlash, yangi mavzularni qiziqarli, asosan, ko‘rgazmali bayonga e’tibor berish kerakligi uqtiriladi.

-har bir xalqning o‘ziga xos ta’lim usullari, yo‘llari, shakllari borligini ta’kidlash bilan birga har bir xalqning ham o‘qitish tizimi alifboden boshlanishini ko‘rsatadi. Grammatika, matematika fanlarini o‘qitishga oid qimmatli fikrlar bayon etadi. Beruniy til va adabiyot, tarix, geografiya, geodeziya, biologiya, mineralogiya fanlari, tibbiyot va dorishunoslik, fizika, falakkiyot ilmiga oid tadqiqotlarini o‘zi targ‘ib etgan nazariya hamda kuzatishlar natijasida amaliyotda sinab ko‘rib, fanda haqiqat ustivor turishini ta’kidladi. U barcha illatlarning asosiy sababi ilmsizlikda deb biladi. Ilmlarni egallashda esa shaxsda intilish va qiziqish zarurligini alohida ta’kidlaydi. Jamiyatning ravnaqi, “Ma’rifatning rivojiga bog‘liq” degan g‘oyani ilgari so‘radi. Beruniy bilim olishni axloqiy tarbiya bilan bog‘laydi. Zero, insonda komillikning muhim mezoni yuksak axloqlilikdir. Beruniyning inson kamolotida axloqiy tarbiyaning muhim o‘rnini “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar”, “Hindiston”, “Minerologiya”, “Kitob as – Saidona”, “Al – Qonuni al – Mas’udiy”, “Giodeziya” va boshqa asarlarida ko‘ramiz. Beruniy fikricha, axloqiylik insonning eng asosiy sifati bo‘lishi kerak. Bu xislat birdaniga tarkib topmaydi. U kishilarning o‘zaro muloqoti, ijtimoiy muhit – jamiyat taraqqiyoti jarayonida tarkib topadi. Beruniy axloqiy tarbiyaga musulmon dini talablaridan kelib chiqqan holda ta’rif beradi. Axloqiylik yaxshilik bilan yomonlik o‘rtasidagi kurash natijasida namoyon bo‘ladi va tarkib topadi deydi, u. Yaxshilik va yomonlik insonning

xulq-atvorini belgilaydigan mezon sifatida qo'llaniladi. U yaxshi xislatlarga to‘g‘rilik, odillik, o‘zini vazmin tutish, insof, kamtarlik, lutf, sobitqadamlik, ehtiyotkorlik, saxiylik, shirinsuxanlik, rahbarlikdaadolatlilik, tadbirkorlik kabilarni kiritadi. Yomon illatlarga esa hasadgo‘ylik, baxillik, nosog‘lom raqobat, o‘z manfaatini ko‘zlash, mansabparastlik va hokazolarni kiritadi. Beruniy faxrlanishni yaxshi xulq ma’nosida ishlatib, “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar” asarida shunday deydi: “Faxrlanish - haqiqatda yaxshi xulqlar va oliv fe’llarda oldin ketish, ilmu hikmatni egallash va imkoniyat boricha mavjud noplklardan tozalanishdir. Kimda shunday sifatlar topilsa, hukm uning foydasiga va kimda bular yetishmasa, hukm uning zarariga bo‘ladi”. Abu Rayhon Beruniy ezgu tilakka yetishga to‘sinqlik qiluvchi ziqlanalik, yolg‘onchilik, munofiqlik, manmanlik, takabburlik kabi nuqsonlarni qoralaydi, boylikka ruju qo‘yish va ta’magirlik, g‘azab va johillik inson uchun eng ashaddiy dushman deb qaraydi. Beruniy insonni kamolotga yetaklovchi xislatlardan yana biri olivjanoblik deb ko‘rsatadi. Ayniqsa ilm ahli – olimlarni unga alohida e’tibor berish, hayrixoh bo‘lishga chaqiradi, ularni ma’rifat tarqatuvchilar, jamiyat ravnaqiga hissa qo‘shuvchilar deb, biladi. Ayniqsa, podshoxlar bunday mehnat ahliga g‘amxo‘r bo‘lishi kerakligini alohida eslatadi. Chunki, ana shu mehnat ahli ular hukmronligining tayanchi, deb ta’kidlaydi.

Foydalaniman adabiyotlar.

1. “Ma’naviyat yulduzları” (Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, Toshkent, 1999) kitobidan olindi.
2. saviya.uz
3. shosh.uz

БОБУРИЙЛАР БУНЁД ЭТГАН БОҒЛАР

Ёрматова Дилором Ёрматовна
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети профессори,
+998931821815
E-mail: soyoliva@mail.ru

Аннотация: Ушбу мақолада буюк авлодимиз шоҳ ва шоир Бобур ва унинг авлодлари томонидан Ҳиндистонда яратилган гўзал боғлар ҳакида гап боради. Ушбу сулола ўз тарихи давомида ҳинд ҳалқига маданиятни гўзалликни ўргатишганлар.

Калит сўзлар: Бобур, бобурийлар, Кобул, Ҳиндистон, Покистон, Шалимар боғ, Боғи сафо, аждодларимиз, гўзал, дараҳтлар.

Захириддин Муҳаммад Бобур Мирзони табиатшунос олимлар табиат илмининг билимдони, қисқа умрининг кўп қисми жанг-жадалларда ўтса ҳам ўзи ишғол этган Ҳиндистондай буюк мамлакатнинг гўзаллигига қоникмай, унга янада сайқал берганлар. Бобургача ҳиндистонда чиройли боғлар, тоза сувлар, кўпгина бизда ўсадиган ширин-шарбат мевалар бўлмаган. Ҳазрат Бобур Мирзонинг кўнглиниң туб-тубида, юрагининг қатқатида она юрт соғинчи атиргулнинг қатидай тахланиб турган бўлади[3].

Аграда боғ ташкил қилиб унинг номини Богошамол деб атайди, бир жойда шундай сўзлари бор, “тожу-тахтни Ҳумоюнга бериб ўзим Зарафшон боғининг бир чеккасида ўтирасам, хизматимда, фақат Ҳасан офтабочи бўлса бас, мен ёзиб –чизсам шунинг ўзи етарли” деган орзулари бўлган.

Бобурийлар ўзларидан факатгина катта давлат, шеърият, ғазаллар эмас, балки тенги йўқ, ўхшаши бўлмаган боғлар ва то қиёматга қадар, мағрур турадиган тошдан бўлган бинолар қолдирди. Ҳиндистонга бориб аграда юрсангиз кўнглигиздан, нега бу афсонавий боғлар ва тенгсиз бинолар Ўзбекистонда ёки Андижонда эмас деган аламли фикрлар ўртайди. Буюк бобомиз буюк бобомиз табиатшунос олимга ўхшаб, қадами етган худудларнинг табиатни ўсимлиги ва ҳайвонлари ҳамда иқлимини ёзиб қолдирди. Шунинг Бобур ва буюк сиймонинг авлодлари бирқанча кишини ҳайратга соладиган гўзал боғларни Кобул, Агра, Кашмир, Лахур шаҳарларида бунёд қилдилар [4]. Бу гўзал такрори йўқ боғлар орадан шунча аср ўтиб, ҳали ҳамон инсонларни гўзалликдан завқ олишга имкон беради, боғлар кўйнида инсонлар соатлаб, кунлаб қолиб кетишади.

Боғларни барпо қилишда бизнинг аждодларимиз, диidi, фаросати ва санъатига, бутун дунё аҳли қойил қолишидилар ҳамда, уларнинг яратган гўзал боғларидан андозалар олишган. Аслида боғ яратиш ва тарҳини чизиш бизга милодгача (600-330 йиллар) бўлган авлодларимиздан мерос қолган. Хисрав боғлари, гулларни ва дараҳтларни танлаб экишлари билан асрдан асрга ўтиб келган.

Бобур Мирzonинг ўзлари Кобулда ва Ҳиндистонда Боғи сафо, Боғи фатҳ, Боғи хилват, Боғи нилуфар, Боғи наврузий, Боғи Зарафшон, Боғи Зубайда, Боғи вафо, Боғи биҳишт (иккита шу номда) каби таърифига сўз етмаган, нихоятда оромбахш, бир-бирига ўхшамаган тарзда гуллар экилган бир қатор боғларни яратганлар. Боғнинг жойи, экиладиган дараҳтлар ва гулларни танлашда шахсан ўзлари иштирок этганлар.

Ушбу мақолада сизга Бобур авлодларидан энг суюкли ва муҳаббат куйчиси, дунёда муҳаббат тимсоли сифатида тушуниладиган Шоҳ Жаҳон севгилиси Мумтоз Маҳалга атаб яратган Шалимар боғ ҳакида ёзмоқчимиз. Бобурийлар шундай буюк бўлганларки, улар нима иш қиссалар бетакрор қилганлар. Ўзлари қўлига киритган мамлакатни обод қилиб ҳалқига яшаш ёки турмуш маданиятини ўргатиб қилдилар.

Маълумотларимизга кўра Ҳиндистон тропик худудда бир иснон томонидан, ўз севгилисига, танҳо маликасига атаб, иккита Шалимар боғ барпо қилинган экан. Биринчи боғ 1641 йилда Лахурда (ҳозирги Покистон) бино қилинган бўлса, иккинчиси ҳозирги Ҳиндистон Кашмирида 1653 йилда гўзалликда, танҳо оқила Мумтоз Маҳал хонимга атаб яратилган боғлардир.

Лахурдаги Шалимар боғ, боғ аслида кичкина боғ сифатида мавжуд бўлиб Ҳиндистоннинг бой-бадавлат оиласи Заилдар (Zaildar), ёки Миан исми билан машхур бўлган Боғбанпур

(Baghbanpura) тегишли бўлган. Мианлар оиласи ўзларининг садоқатли хизматлари учун Бобурийлар томонидан Шоҳлик унвонига эга бўлишган. Оила бошлиғи Миан Мухаммад Юсуф боғ жойлашган Исҳақ Пур номли қишлоғни Шоҳ Жаҳонга ҳадя қиласди. Шоҳ Жаҳон севгилисига атаб боғ яратмоқчи бўлганида боғнинг тархини подшоҳ муҳандислари келиб чизишади. Боғ учун танланган худуднинг тупроқлари жуда унумдор бўлгани учун чиройли манзарага эга бўлган боғ яратилди. Бундай тенги йўқ боғни кўриб хурсанд бўлган Шоҳ Жаҳон жойнинг эгаси Миан жанобларига шу боғни бошқарувчиси бўлгин деб топширик беради ва бу қарииб 350 йил давомида бу оиланинг аждодлари –авлодлари Шалимар боғни асраб, кўз қорачигидай парваришлаб келади [2].

Ҳиндистон бўлиниб Покистон ва Ҳиндистон бўлгандан сўнг 1962 йиилда бу боғ Генерал Аюбхон томонидан боғни эгаларидан тортиб олинади. Мианлар авлодлари Аюбхоннинг хукумат бошдиғи бўлишига қарши бўлганлар, шунинг учун улардан боғ тортиб олинади.

Бобурийлар томонидан ташкил қилинган боғлар кўпинча қияликка қурилиб, уч, беш ёки етти бўлакдан иборат бўлади. Шалимар боғ уч бўлакдан иборат, салгина қияликка жойлашган боғ текисланиб, ҳар бир бўлак алоғида номга эга бўлган. Жойлашиши баландлигига қараб бир-биридан 4-5 метр юқорида жойлашган бўлади. Энг юқорида жойлашган бўлакка **Фарах баҳш** дейилиб, Ором берувчи маъносини англатган.

Ўрта боғнинг номи **Файз баҳш** бўлиб, маъноси, Файз берувчи дейилган. Пастки бўлак боғнинг номи **Ҳаёт баҳш** бўлиб, Ҳаёт баҳш этувчи маъносини англатган. Учаласи қўшилиб умумий тарзда Шалимар боғ дейилган бу сўзнинг маъноси, ушу жойда севги яшайди, севги барҳаёт деган маънони беради.

Ўз даврида Шалимар боғни сув билан таъминлаш учун Шах-Наҳар ёки (Шоҳлар канали) каналидан 160 км узоқликдан ариқ қазиб сув келтирилган. Ариқ боғни кесиб ўтади ва ўрта боғдаги катта мармар ҳовуз ёки бассейнга сув ташлайди. Бобурий усталарнинг муҳандислик ижоди ва маҳоратига кўра сув 410 фавворага сувни кўтариб берган. Бугунги техника асрида олимлар бу ишни қандай шу замонларда уддалашганига ҳайрон қоладилар, Лахурда ёз кунлари дараҳтларни соясида баъзан ҳаво ҳарорати 49-50 С га боради. Аммо шу фаввораларда отилиб турган сув бу боғда микроклиматни юзага келтириб салқинлатади.

Боғни томоша қилишга келган ва салқинлаш мақсадида айланиб юрганлар бу боғдаги сўлим ҳаволарда мазза қилиб дам оладилар. Соя салқин ва ниҳоятда гўзал салқин маънзара, кишининг баҳри дилини очади. Богни ташкил қилиш учун 17 ой ва 4 кун вакт сарфланган, албаттаги энг маҳортли билимдон усталар чакирилиб боғдаги дараҳтлар бир-бирига мос қилиб экилган. Фавворалар қуидагича тақсимланган бўлиб, юқори боғда 105 та, ўрта боғда 152 та ва пастки боғда 153 фаввора бокқа сўлимлик бериб турибди, жаъми бўлиб 410 та фаввора мавжуд. Бокқа бешта кўтарма орқали сув кўтариб берилган. Энг каттаси Саван Bhadoon мармаридан ишланган.

Боғдаги иншоатлар қуидагича: Саван Bhadum павильони, Нагар хан ва унинг биноси, Ухлайдиган хона, Ҳаммом ёки Шоҳнинг ваннаси ва Айвон ёки катта зал, Оромгоҳ, Император хазратлари маликаси дам олиши учун хона, Ёзги павильон, дам олиб салқинлаб ўтириш учун ва иккита сузишга мўлжалланган маҳсус жой боғнинг икки четида бор ана шулардан боғнинг биноларидан иборат.

Боғда шу даврда қуидаги мевали ва манзарали дараҳтлар экилган бўлиб улар қуидагилар: Дараҳтлардан, бодом, олма, ўрик, гилос, кўкча қовуни, манго, тут, шафтоли, олхўри, беҳи данаксиз, кипарис қўчатлари, буталардан ширин ва нордон апельсин, яна бошқа мевали дараҳтлар экилган бўлган. Дараҳтларни қаранг асосан, биздан бориб мослашган, бизга таниш бўлган дараҳтларни Бобурийлар эктирганлар.

Шалимар боғ шунчалар гўзалки, баҳорда бу боққа келган ҳар бир инсон, ўзини жаннатга тушдим деб ўйлади, чунки унда сув ҳавзасининг тархи, дараҳтлар, гуллар бир-бирига симметрия қилиб эклиган мослашганига қараб кўз қувнайди. Орадан шунча йиллар ўтган бўлса, бу боғ ҳали ҳамон инсонларни дикқати ўзига тортади. Юқорида сизга таъриф қилганимиз Покистоннинг Лахурида севги қўйчиси, садоқатли севги Шоҳи- Шоҳ Жаҳон томонидан яратилган Шалимар боғ ҳакидаги маълумотлар эди.

Мен Шалимар боғида бўлиб, севги боғида минг мартараб ҳайратга тушдим, бир инсоннинг қалби шунчалар севгига ва муҳаббатга тўла бўлса. Бунда ҳолатлар эртакларда бўлади десам, бу ишлар ҳакиқатда бўлганку, деб Бобурий боболарим руҳига дуолар ўқиб қайтдим.

Бобурий боболарим дунё ахлига севишини, вафони, ўз аёлига ҳурматни ўргатиб кетгандилар!
Улар ҳамма соҳада бизларга ўрнак бўлиб, бизларни ҳайратда қолдириб келадилар.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Бобурнома, Тошкент. Ўзбекистон. 1966 йил 45-56.
2. Ёрматова Д.Ё. Нуржакон бегим нурли малика. Тошкент. Бобур ва дунё. 2019. №2. 34 б.
3. Машрабов. З.М. Бобур изидан. Тошкент, Шарқ нашриёти. 2016. 231-244 б.
4. Ўсаров Ў. Табиий фанлар концепцияси. Тошкент. Фан ва технологиялар. 2018. 67-74 ,б.

ТАРИХ ДАРСЛАРИДА ҚИЗИҚАРЛИ ЎЙИНЛИ УСУЛЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ.

*Бухоро вилояти Вобкент туманиндағи
11- умумий ўрта таълим мактабининг
тарих фани ўқитувчиси
Расулов Гулшода Қаюм қизи.
Телефон: +998916452021*

Аннотация: Ушбу мақолада тарих дарсларида қўллаш мумкин бўлган қизиқарли ўйинли усуллардан “ТЎҒРИ-НОТЎҒРИ” ҳамда “Т.А.Р.И.Х.” усулларининг қўлланилиши қайси ўринларда қўллаш мумкинлиги ҳақида ёритилган.

Калит сўзлар: “ТЎҒРИ-НОТЎҒРИ”, “Т.А.Р.И.Х.”, ўқувчи, гурух, дарс, ўйин, усул, метод.

Жадал суратлар билан ривожланиб бораётган ватанимиз байроғини янада юксак чўққиларга кўтариш ўсиб келаётган ёш авлоднинг қўлида. Ватанга садоқатли, мустақил фикрлай оладиган, дунёкараши кенг, ўз фикрини эркин баён қила оладиган ёшларни тарбиялаш эса биз ўқитувчиларнинг вазифамиз саналади.

Кейинги пайтда мия иш фаолиятининг фойдали иш коиффисиентини оширишга мўлжалланган турли хил методлар, ўйинли усуллар ишлаб чиқилмоқда. Шундай методлардан бири “ТЎҒРИ-НОТЎҒРИ” ўйинли усулидир. Бу усул ўқувчиларда тезкорлик билан воқеа ҳодисаларга баҳо бера олиш қобилиятини шакллантиришга ёрдам беради. Ушбу ўйинли усулнинг аҳамиятли томони шундаки ўқувчилар мухим тушунчаларни хотирада яхши сақлаб қолиш, ўртоқларига айтиётган маълумотларни таҳлил қилишга ўргатади. Бу метод куйидаги тартибда ўтказилади:

- Ўқувчилар 3-4 та гурухга бўлинади
- Гурухлардаги ҳар бир иштирокчи бир қоидани ёки воқеани айтади. Айтилган қоида ёки воқеа тўғри ёки нотўғрилигини бошқа гурух иштирокчиси айтади. Агар бирор қоида нотўғри айтилса нотўғри деб айтилиб қоида тўғриланади.

Масалан: 7-синф Ўзбекистон тарихи дарслигидаги “Мовоунахрда араб халифалигининг ўрнатилиши” мавзусини оладиган бўлсак!

Берилган матн “**ТЎҒРИ ёки НОТЎҒРИ**” лигини айтинг.

1.Ислом – “бўйсуниш”, “итоат этиш”, “ўзини оллоҳ иродасига топшириш” деган маъноларни англатади.

ТЎҒРИ

2.Ушр (арабча) чек, тақсимлаб берилган ер, хукмдор томонидан катта хизматлари учун инъом қилинган чек ер.

НОТЎҒРИ

ТЎҒРИСИ

Ушр (арабча-ўндан бир)- идора ишлари учун даромаднинг 1/10 ҳажми ҳисобида олинадиган солиқ.

3. Фатх (Арабча)- “Эгаллаш”, “Забт этиш”, “Босиб олиш” маъносини беради.

ТЎҒРИ

4. Араб халифалигида Аббосийлар (661-750) ва Уммавийлар (750-1258) сулолалари хукмронлик қилган.

НОТЎҒРИ

ТЎҒРИСИ

Араб халифалигига Уммавийлар (661-750) ва Аббосийлар (750-1258) сулолалари хукмронлик қилган.

Голиб гурух “**ТЎҒРИ, НОТЎҒРИ**” ўйини учун тайёрланган рағбат карточкалари сонига қараб аниқланади. Тарих дарсларини қизиқарли ва самарали ўтишига ёрдам берадиган методлардан бири “Т.А.Р.И.Х.” усулидир.“Т.А.Р.И.Х.” бу усул куйидаги жадвал асосида тўлдириладиган жамоа ўйинли усулидир. Бу жадвални гурух билан биргаликда тўлдириш орқали ўқувчилар мавзунинг асосий мазмунини келтириб чиқаришади. 7-синф Ўзбекистон тарихи дарслигидаги “14 асрнинг ўрталарида Мовоунахрда ижтимоий сиёсий вазият” мавзуси асосида жадвални тўлдирамиз.

ТАРИХ	ШАРТЛАРИ	ИЗОХ	БАЛЛ
T	Тест саволи	<p>Мавзу бўйича 5 та тест саволлари ёзиб кўйилади, ҳар бир саволга тўғри жавоб учун 1 балдан кўйилади. Тўпланган балл баллар қисмига кўйилади.</p> <p>1.Иbn Халдуннинг такидлашича, Амир Темур кайси халқлар тарихини чукур ўрганган?</p> <p>А) Турк Б) Араб С) Форс Д) барча жавоблар тўғри</p> <p>2.Амир Темур Сарбадорлар харакати бошлиқларидан қайси бирини ўлимдан кутқариб колади? А) Абу Бақр Калавийни. Б) Мавлонзода Самарқандийни. С) Хурдакий Бухорийни Д) <u>Хеч кайсисини кутқариб кололмаган</u></p>	5 балл
A	Анаграмма	<p>Мавзу бўйича Анаграмма берилади Анаграмма топилиб, шу Анаграммадаги сўзга тариф берилади. Тўпланган балл баллар қисмига кўйилади.</p> <p>Лой ганжи- жавоб “Лой жангি”</p> <p><u>Никоғтил мазейи- жавоб “Конигил мавзейи”</u></p>	5 балл
P	Ракамдаги воқеалар	<p>Мавзу бўйича тарихий ракамлардан 5 та берилади ва бунга ўқувчи шу тарихий санада қандай воқеа бўлиб ўтганини шу тарихий сананинг тўғрисига ёзиб қояди, Ҳар бир тўғри жавоб учун 1 балдан кўйилади.</p> <p>1.1363-йил Амир Темур Амир Ҳусайн билан иттифок тушиб Қундуз шахри ёнида умумий душман устидан ғалаба қозонди.</p> <p>2.1364-йил</p> <p>3.1365-йил</p> <p>4.1366-1370-йиллар.</p>	5 балл
I	Икки тарихий жараённи солиштириш	<p>Икки тарихий шаҳс тарихий обида ёки воқеа берилади. Ушбу икки жараённи ўқувчи бир биридан фарқ жихатларинитақослаб солиштиради ва тўғри жавоб учун 5 балл берилади. Тўпланган балл баллар қисмига кўйилади.</p> <p><u>Амир Темур-..... Амир Ҳусайн-.....</u></p>	5 балл
X	Хулоса	<p>Мавзунинг Энг асосий мазмунни ёзилади. Жавоб учун 5 балл берилади. Энг сўнгги натижага балига қараб рағбат ёки танбех берилади. Масалан 20-25 балгача Тасанно, 15-20 балгача Офарин, 10-15 балгача Яхши, 5-10 балгача Қониқарли, 0-4 балгача Қониқарсиз.</p>	5 балл

Бу усууллар тарих дарсларини янада қизиқарли ва самарали ўтишига ёрдам беради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. <https://shuhratbek.uz>
2. 7-синф Ўзбекистон тарихи дарслиги

ЭЛЧИЛАР КУНДАЛИКЛАРИДА ХИВА ХОНЛИГИДА ҚҰЛЛЛАР МАСАЛАСИ

Тожиева Феруза
Хоразм Маъмун академияси
илемий ходими
fj85@mail.ru

Аннотация: Хива хонлигига ташриф буюрган элчилар ва уларнинг кундаликларида бे-рилган Хива хонлиги құллари ва уларнинг қисқача баҳолари күрсатилган.

Калит сўзлар: қул, рубль, тилла, эрон, рус, экспедиция, элчи, чўри

Хива хонлиги тарихини ўрганар эканмиз хонликга ташриф буюрган элчиларнинг маълумотларини учратамиз. Бугунги кунда анашу элчиларнинг ёзиб қолдирған эсталиклари Хива хонлиги тарихининг очилмаган қирраларини очишга ёрдам беради. Россия, Эрон, Буюк Британия давлати элчилари эсдаликлари анашундай мухим хужжатлардан дидир.

Россиядан Хива хонлигига элчиликларнинг келиши анча қисқарди ҳамда элчиликлар томонидан Хива хонлигидаги рус құлларини озод қилиш ҳақидаги талаблар деярли бир асрға тўхтади. Икки мамлакат ўртасидаги алоқаларнинг ёмонлашувининг энг асосий сабабларидан яна бири 1714 – 1719 йиллардаги А. Бекович – Черкасский экспедициясининг Хива хони Шерғозихон томонидан қирғин қилиниши бўлди. Бу экспедиция таркибидаги кўпгина аскарлар қирғин қилинди, кўпчилиги эса қул қилиб сотиб юборилди. Аммо, бу асиrlарнинг баъзилари катта пул тўлаш эвазига озод қилинган. Жумладан, Россия Давлат Архивида сақланётган мазкур экспедицияга оид хужжатларни ўрганиш жараёнida экспедиция аъзоларидан зобит Андрей Друмандни Хива хонлигига савдо қилиб юрган астраханлик татарлар 500 рубль эвазига озод қилганлар. Унинг сафдоши Иван Кисельниковни ҳам татарлар 200 рубль тўлашганидан сўнг хиваликлар озод қилишган. [1]

Бу хужжатларларнинг биз учун аҳамиятли тарафи шуки, уларда XVIII аср бошларида Хива хонлигидаги құллар нархи қандай бўлганлигини билишимиз мумкин.

1793-1794 йилларда Хива хонлигига бўлган, кўз касаллиги врачи Александр Бланкен-нагелнинг эсдаликларида ҳам XVIII асрнинг охирларида Хива хонлигидаги құлларнинг нархи ҳақида қимматли маълумотлар келтириб ўтилган. Масалан, у шахсан ўзи иккита рус кулини хиваликлардан 90 червонга сотиб олганлигини таъкидлайди ҳамда унинг маълумотларига кўра рус құлларининг нархи турлича бўлган. Аёл чўрилар эркак құлларга қараганда икки баравар қиммат бўлиб, 50-100 червонга (Россия империясида муомалада бўлган пул) баҳоланган. Эркак құллар эса 40-50 червон атрофида бўлган.[2]

1819 – 1820 йилларда Хива хонлигига бўлган рус элчиси Н.Н. Муравьев ҳам хонлиқдаги қулчилик муносабатлари ҳақида қимматли маълумотлар бериб ўтади. Унинг таъкидлашича бу даврда хонликда ёш ва бақувват рус құлларининг баҳоси рус пулида 1000 рублга (таксинан 70 тилла) тенг бўлган.[3]

Айнан шу йилларда Бухоро амирлигига А.Ф. Негри бошчилигидаги рус элчилиги таркибида қатнашган Е.К. Мейендорф Бухоро амирлигидаги құллар нархи ҳақидаги маълумотни келтириб ўтади: яъни, амирликда бақувват эркак құлнинг баҳоси – 40-50 тилла (640-800 рус рубли), бирор касб эгаси бўлган қул – 100 тилла (1600 рубль), ёш чиройли чўрилар – 100-150 тиллага (1600-2400 рубль) тенг бўлган.

Агар бу маълумотларни Н.Н. Муравьев маълумоти билан солиширадиган бўлсак, Хива хонлигидаги құллар баҳоси Бухоро амирлигига яшовчи құллар баҳоси билан деярли бир бўлганлигини кўрамиз.

М.И. Иванин хонликда асиrlиқда бўлганларнинг маълумотларига таяниб, 1838 йилда хонликда россиялик фуқароларга 30 тилладан 90 тиллагача, эронликларга эса 15 тилладан 30 тиллагача нарх белгиланганлигини ёзади. Ўша вақтда хонлик бозорларида тия 4 тилладан 12 тиллагача, бугдойнинг ботмони 60 тийиндан 1 рублгача, жўхорининг бир ботмони эса 40 тийиндан 80 тийингача сотилган.[4]

1863 йилда Ўрта Осиё хонликларига келган Арминий Вамбери шу йили амирликда бақувват эркак құллар 40-50 тиллага баҳоланишини, кексароқ аёллар 10 тиллагача сотилиши мумкинлигини айтган. Аммо, у 1861 йилда Эрон қўшинларининг Марв яқинида туркманлар томонидан мағлубиятга учратилгандан кейин 13 минг эронлик жангчилар қул

бозорларига юборилиши оқибатида шу йили Бухоро амирлигига қуллар баҳоси ўн баравар арzonлаб, 3-4 тиллага тушиб қолганлигини айтади.

Ва ниҳоят шарқшунос А.Куннинг 1873 йилдаги мақоласидаги маълумотларига кўра, хонлик бозорларида ёш қул қизнинг баҳоси 40 дан 250 тиллогача бўлган. Навқирон, бақувват қул эса 30 дан 250 тиллогача сотилган. Ўша даврда бозорда 80 кг буғдойнинг баҳоси 1 тиллога сотилган. М.И. Иваниннинг кўпгина хиваликларнинг 10 ва ундан ортиқ қуллари, ўрта ҳол хиваликлар ихтиёрида эса 1-2 қул бўлганлиги ҳақида маълумот берган бўлсада, юқоридаги қуллар баҳосидан келиб чиқиб айтиш мумкинки, хонлика факат энг бой хонадонларгина қуллар сотиб олиш имкониятига эга бўлганлар. Шунинг учун ҳам катта пул эвазига қул сотиб олган киши, табиийки, қулнинг умрбод эгасига айланарди.

1873 йилда Кауфман хонликка юриши арафасида асирларнинг нархи кўтарилиб, русларга 100 тилладан 200 тиллагача, Эрондан келтирилганларга бўлса 70 тилладан, эронликларнинг хотинлари ва 14 ёшгача бўлган болалар эса 60 тилладан 300 тиллагача бозордаги хариддан келиб чиқиб, баҳо белгиланган.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Торопицын И.В.. Новые данные о судьбе участников Хивинской экспедиции князя А. Бековича-Черкасского. 1718–1719 гг.// Из истории и культуры народов Среднего Поволжья. 2016. №6. – С.267; яна қаранг: Российский государственный архив древних актов (РГАДА), ф. 248, оп. 3, д. 107, л. 219
2. Замечания майора Бланкеннаугеля, впоследствие поездки его из Оренбурга в Хиву в 1793-94 годах / Изд., с объясн. В.В. Григорьевым. - Санкт-Петербург: типография Морского министерства, 1858. – С.7.
3. Путешествие в Туркмению и Хиву в 1819 и 1820 гг. гвардейского Генерального штаба капитана Николая Муравьева, посланного сию страну для переговоров. Т. 2. – М.: Типография Августа Семена, 1822. – С. 99-100.
4. Иванин М.Хива и река Аму-Дарья// Туркестанский Сборник. Т.050.- Санкт-Петербург: Морской сборник. - С. 311.

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 20-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

(3-қисм)

**Масъул мұхаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусаҳҳих: Файзиев Фаррух Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев**

Эълон қилиш муддати: 30.09.2020

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000